

TATLI VE DOĞRU SÖZÜN HÜSN-İ TE'SİRİ HAKKINDA BİR HİKÂYE-İ TAVİLE

Avni ERDEMİR | ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5659-5459> | avni.erdemir@gmail.com

Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Amasya-Türkiye/ Assoc. Prof. Dr., Amasya University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, Amasya-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/00sbx0y13>

Atıf Bilgisi/Citation: Erdemir, Avni. "Tatlı ve Doğru Sözün Hüsn-i Te'siri Hakkında Bir Hikâye-i Tavîle". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 33 (Aralık 2024), 150-173, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1549039> / Erdemir, Avni. "A Long Story about Positive Impact of Sweet and True Word". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 33 (December 2024), 150-173, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1549039>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 12.09.2024

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 10.10.2024

Yayım Tarihi/Date of Publication: 30.12.2024

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./ It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebiyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır/Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

Abdurrahman Kâmil Yetkin (ö.1941), Amasya'nın yetiştirdiği son devir âlim, şair ve din adamlarından birisidir. Kâmil Efendi, Amasya'da uzun yıllar müderrislik ve müftülük yapmış; resmî görevlerinin yanında dinî, ahlâkî ve edebî mahiyette çok sayıda eser kaleme almıştır. Bu eserlerinden birisi de lisan ve kalem konusunu ele alıp karşılaştırdığı Nakd-i Hâtır'dır. Yazar, okuyucunun şevkini, dinleyenin zevkini artırarak tatlı ve doğru sözün gücünü somut bir şekilde anlatmak amacıyla Nakd-i Hâtır'a uzun bir hikâye yerleştirmiştir. Makalenin temel konusu, Nakd-i Hâtır içinde yer alan ve yazarın "Tatlı ve Doğru Sözün Hüsn-i Te'siri Hakkında Bir Hikâye-i Tavîle" ismini verdiği bu müstakil hikâyedir. Alegorik tarzda yazılan hikâyenin kahramanları; Akl, Nefs, Fikr, Aşk ve Rûh'tur. Hikâyede Akl padişahı, Nefs veziri, Rûh, Aşk ve Fikr ise padişahın nedimlerini temsil etmektedir. Kahramanlar, hikâye boyunca konu üzerinde ayet ve hadisler yanında Türkçe, Arapça, Farsça şiir ve özlü sözlerden yararlanarak tartışmakta ve birbirlerini ikna etmeye çalışmaktadır. Makalede hikâye; önce olay örgüsü, şahıs kadrosu, mekân, zaman, bakış açısı ve anlatıcı bakımından incelenmiş; daha sonra hikâyedeki özlü sözler ve Türkçe beyitler tespit edilmiş ve hikâye kahramanlarının tartışmalarından örnek pasajlar verilmiştir. Çalışmayla Abdurrahman Kâmil Efendi'nin hikâyesi üzerinden müzakere ve tartışmalarda ilmî birikimin, yumuşak üslubun, tatlı dilin ve doğru sözün gücü ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Abdurrahman Kâmil, Nakd-i Hâtır, hikâye, tatlı dil, doğru söz, sözün tesiri.

A LONG STORY ABOUT POSITIVE IMPACT OF SWEET AND TRUE WORD

ABSTRACT

Abdurrahman Kâmil Yetkin (death1941) is a late period poet, scientist and religious person that raised by Amasya. Kâmil Efendi worked as a teacher and mufti in Amasya for years and he wrote many works about religious, moral and literary subjects in addition to his official duties. One of his work is Nakd-i Hatir in which he compared language and pen. The author has placed a long story in Nakd-i Hatir in order to expres the power of sweet and true words in a concrete way by increasing the enthusiasm of the reader andthe pleasure of the listener. The basic team of the study is an independent story named a long story about the good effect of sweet and true words placed in Nakd-i Hâtır . The heroes of the story written in allegorical style are mind, idea, soul, love and spirit. In the story mind represents the Sultan, soul represents the queen, spirit, love and idea represent the bridemaids of the Sultan. Throughout the story, the heroes argue and try to convince each other by using Turkish, Arabic and Persian poetry and sayings, as well as verses and hadiths on the subject. In the article, the story was first examined in terms of plot, cast of characters, place, time, point of view and narrator ,then the aphorisms in the story, Turkish couplets were identified and sample passages from the discussions of the heroes of the story were given. In this study, the power of scientific knowledge, soft style and sweet and true words were revealed through discussions of Kâmil Efendi.

Keywords: Abdurrahman Kâmil, Nakd-i Hâtır, story, sweet language, true word, effect of words.

Giriş

Düşünceyi ifade etmenin en etkili iki aracı, şiir ve hikâyedir. Hikâyeyle zenginleşen duygu ve düşünce, şiirsel ifade ile birleştiğinde bunun okuyucu üzerindeki etkisi daha büyük olmaktadır. Doğu edebiyat geleneğinde nazımın hâkimiyeti esas olup nesir aynı oranda kabul görmemiştir. Bu sebeple mensur hikâyeler bile çoğunlukla nazım-nesir karışık yazılmıştır. Doğu hikâyelerinin nesir yerine daha çok mesnevi nazım şekliyle manzum olarak yazılmasının sebebi de budur. Klasik edebiyatımızda da müellifler fikirlerini ispatlamak, öğretmek istedikleri ahlâkî prensiplerin kabulünü sağlamak amacıyla hikâyelerden yararlanmışlardır. Çünkü en zor konuların dahi kolayca anlatılabilmesine imkân sağlayan hikâye, en güçlü ve etkili anlatım biçimlerinden biridir. Hikâye tekniği, sadece zor bir konunun anlatımını kolaylaştırmakla kalmaz, anlatılan şeylerin akılda kalıcılığına da ciddi manada katkıda bulunmaktadır. (Kırkıl, 2024: 632-633)

Bir fikri aktarmada şiirin ve hikâyenin gücünü dikkate alan Abdurrahman Kâmil Efendi, ifade aracı olarak lisan ile kalemi karşılaştırdığı *Nakd-i Hâtır* isimli eserine konuyu daha etkili bir şekilde sunmak ve okuyucunun şevkini, dinleyenin zevkini artırmak için tatlı ve doğru sözün gücünü konu edinen alegorik bir hikâye yerleştirmiştir. Yazar, bu uzun hikâyenin girişinde amacını, “Bundan sonra tatlı ve doğru sözün hüsn-i te’sîri hakkında bir hikâye-i tavîle nakl ü beyân ideyim ki kâri’in şevkini, sâmi’in zevkini tezyîd ider.” (Yetkin, Amasya Bayezid, 1708/1:32-33) şeklinde ifade etmektedir.

Makalenin konusu, *Nakd-i Hâtır* isimli eserin¹ içinde yer alan ve Abdurrahman Kâmil Efendi’nin “*Tatlı ve Doğru Sözün Hüsn-i Te’sîri Hakkında Bir Hikâye-i Tavîle*” adını verdiği mensur, alegorik hikâyedir. Hikâye, alegorik tarzda yazılmış olup alegorik metinlerin ortak özellikleri² olan teşhis, iç çatışma, arayış, zamansal ve mekânsal müphemiyet, tenasüp, çokanlamlılık, metinlerarasılık gibi özelliklere sahiptir. Hikâyenin kahramanları; Akl, Nefs, Fikr, Aşk ve Rûh’tur. Hikâyede Akl padişahu, Nefs veziri; Fikr, Aşk ve Rûh ise padişahın nedimlerini temsil etmektedir. Hikâye boyunca kahramanlar, konu üzerinde ayet ve hadislerle ilaveten Türkçe, Arapça, Farsça şiir ve özlü sözlerden yararlanarak tartışmakta ve birbirlerini ikna etmeye çalışmaktadır. Bu temsilî hikâye, kurgusu ve anlatım tarzı bakımından münazara³ özelliği de taşımaktadır. Zira münazaraların en belirgin özelliği, karşılıklı tartışmaya dayalı olmalarıdır. (Köksal 2020: 31/579) Bu yönüyle hikâye, temsilî kahramanların birbirini ikna etmeye yönelik diyalogları üzerine kuruludur.

Hikâyenin yer aldığı *Nakd-i Hâtır* isimli eserin bilinen üç nüshası olup üçü de müellif hattıdır. Bu nüshalardan biri Millî Kütüphane 7956 numarada *Risâle-i Mev’iza* ismiyle kayıtlıdır. Eserin ikinci nüshası, Amasya Bayezid Yazma eserler Kütüphanesi 1708/1 numarada *Nakd-i Hâtır* ismiyle kayıtlıdır. Eserin üçüncü nüshası ise aynı eserin 1708/2 numarada yanlışlıkla *Dürer-i Zebân* ismiyle kayıtlı olan *Bülğatü’l-İhvân fî Efdaliyyeti Nebiyyi Âhir Zamân* isimli eserle iç içe girmiş, sayfaları birbirine karışmış vaziyettedir. Nüshaya 1708 numaralı yazmanın üçüncü eseri olması sebebiyle tarafımızca 1708/3 numarası verilmiştir. Bu nüsha, *Nakd-i Hâtır*’ın en geniş nüshası olup ketebe kaydında verilen bilgiye göre yazımı 1938 yılında tamamlanmıştır. Yazar Abdurrahman Kâmil Efendi, eserini tamamladığı 1938 yılında 88 yaşındadır. Makalede, *Nakd’-i Hâtır*’ın en son ve en geniş nüshası olması sebebiyle 1708/3 numaralı nüsha esas alınmıştır. Hikâyenin ilk üç sayfası, esas aldığımız bu nüshada yoktur. Noksan olan bu üç sayfa için Bayezid Kütüphanesi 1708/1 numaralı nüshanın 31-33 arası sayfalarından yararlanılmıştır. Hikâyenin incelemesinde sayfa numaraları verilirken *Nakd-i Hâtır*’ın Amasya Bayezid Yazma eserler Kütüphanesi 1708/1 numaralı nüsha için A1, Amasya Bayezid Yazma Eserler Kütüphanesi 1708/3 numaralı nüsha için A3 rumuzu kullanılmıştır.

Yazar hikâyede herhangi bir bölüm adı ve bölüm başlığı kullanmamıştır. Sadeleştirilerek verilen örnek metinlerdeki ara başlıklar, konunun daha kolay takip edilip anlaşılması için tarafımızca verilmiştir.

Hikâyenin İncelenmesi

1. Hikâyenin Konusu

Abdurrahman Kâmil Efendi, giriş bölümünde hikâyenin başlığını “*Tatlı ve Doğru Sözün Hüsn-i Te’sîri Hakkında Bir Hikâye-i Tavîle*” (Tatlı ve Doğru Sözün Güzel Etkisi Hakkında Uzun Bir Hikâye) şeklinde vermiştir. Hikâyenin başlığı,

¹ *Nakd-i Hâtır*’ın nüshaları ve muhtevası hakkında bilgi, tespit ve değerlendirmeler için bk. Erdemir, 2024: 42-68.

² Alegorik metinlerin ortak özellikleri hakkında bilgi için bk. Açıl, 2014/2: 145-167.

³ Türk edebiyatında münazara türü hakkında geniş bilgi için bk. Benli, 2021.

aynı zamanda konuyu da kapsamaktadır. Nitekim hikâye incelendiğinde temel olarak tatlı ve doğru sözün gücü üzerinde durulduğu görülmektedir.

2. Hikâyenin Ana Fikri

Abdurrahman Kâmil Efendi, "Dostluk, vefa ve bedel ister.", "Saç nasıl tarandıkça güzelleşirse söz de eleştirildikçe güzelleşir." gibi çok sayıda farklı ara fikirlere de yer verdiği hikâyeyi "Tatlı ve doğru sözün çözemeyeceği sorun, söndüremeyeceği öfke ateşi yoktur." ana fikri üzerine kurmuştur. Sonuçta hikâyede Vezir Nefs Paşa ile Aşk arasındaki düşmanlık ateşi tatlı ve doğru sözün gücüyle sönmüş ve barış, sözün gücüyle tesis edilmiştir.

3. Hikâyenin Olay Örgüsü ve Özeti

Hikâyenin özetinin isabetli bir şekilde yapılabilmesi için öncelikle olay örgüsünün belirlenmesine ihtiyaç vardır. Bu sebeple hikâyenin olay örgüsü, aşağıda gerçekleşme sıraları dikkate alınarak kesitler hâlinde verilmiştir.

Sabaha kadar süren bir sohbet esnasında Aşk'ın Padişah'tan zuhur eden bir kusura gülmesi ve zindana atılması.

Rûh'un Aşk'ı zindanda ziyareti. Rûh ve Aşk'ın devlet büyüklerine yakın olanların söz ve fiillerinde nelere dikkat etmeleri gerektiği hususunda tartışmaları. Aşk'ın kendisini kaza ve kadere sığınarak savunması ve sonuçta Aşk'ın suçunu kabul edip Rûh'tan yardım istemesi, Rûh'un bu talebi kabul etmesi.

Rûh'un Aşk'ı kurtarmak için Padişah'ın huzuruna çıkması. Padişah'ın huzurunda karşılaştıkları Nefs Paşa'yla çetin bir münazaraya tutuşmaları.

Tartışma neticesinde Nefs Paşa'nın Aşk'ın affı konusunda ikna olması ve Padişah'ın konuyu değerlendirmek amacıyla toplantıyı sonlandırması.

Rûh'un Padişah ve Nefs Paşa ile yaptığı toplantının sonucunu bildirmek üzere Aşk'ı zindanda ziyaret etmesi ve ertesi gün için strateji belirlemeleri.

Rûh ile Nefs Paşa'nın Padişah'ın huzurunda karşılaşmaları. Padişah'ın bu konunun huzurunda bir daha tartışılmaması talimatına rağmen Nefs Paşa'nın Aşk'a ceza verilmesi gerektiği hususunda ısrarcı olması. Rûh ve Nefs Paşa'nın Padişah'ın huzurunda konuyu tekrar tartışmaları. Padişah'ın Rûh'un konuşmasından etkilenmesi ve cezada ısrarı sebebiyle Nefs Paşa'ya kızması.

Hedefine ulaşamadığı gibi bir de Padişah'ın hüsnüne uğrayan Nefs Paşa'nın üzgün bir şekilde konağına dönmesi. Nedimlerden Fikr'in Nefs Paşa'yı konağında ziyareti. Fikr'in olup biteni Nefs Paşa'dan öğrenmesi ve yaptıklarının yanlış olduğunu söyleyerek hasedin zararları konusunda bir konuşma yapması. Nefs Paşa'nın konuşmadan etkilenerek hatasını kabul etmesi ve Fikr'den barış için aracılık talep etmesi, Fikr'in bu görevi kabul etmesi.

Fikr'in Nefs Paşa ile Aşk'ın arasını bulmaya ikna için Rûh'u ziyareti ve onu barışa ikna etmesi.

Fikr ile Rûh'un zindandaki Aşk'ın yanına gitmeleri ve tatlı bir dille Nefs Paşa'nın barış talebini iletmeleri. Aşk'ın bu talebi kabul etmesi. Aşk, Rûh ve Fikr zindanda birlikteyken Aşk'ın affedilip eski görevine dönmeye dair Padişah fermanının zindana ulaşması.

Yukarıdaki kesitlere dayalı olarak hikâyenin özeti şöyledir:

Beden Ülkesi'nin ve Ten Memleketi'nin Akl ismiyle şöhret bulmuş kalp gözü açık bir Padişah'ı vardır. Bu Padişah'ın Nefs isimli hasetçi bir veziri, sarayda fikirlerinden yararlandığı Rûh, Aşk ve Fikr isimli üç nedimi vardır. Padişah, bir gece sabaha yakın bir vakte kadar nedimleriyle eğlenip gönülde iz bırakacak düzeyde güzel zaman geçirir. Uykusu gelse de nedimlerinin nükte dolu tatlı sözlerini gözlerini kapayıp can kulağıyla dinlemeye çalışır. Padişah, uyku ile uyanıklık arasında gayriihtiyari yellenir. Nedimlerden Aşk bu sesi duyunca kendisini tutamaz ve güler. Padişah, gülme sesiyle birlikte yarı uyku hâlimden uyanır. Aşk'ın bu saygısız davranışından alınsa da nedimlerin bu konuda aralarında cereyan edecek konuşmalarına vakıf olmak ister ve uyuyormuş gibi yapar.

Artık gerilim başlamış; tatlı ve güzel sözün gücünü ortaya koymak için nedimlere tartışacakları bir konu bulunmuştur. Nedimlerden Rûh ile yakın dostu Aşk arasında, yöneticilerle oturup kalkanların dikkat etmesi gereken hususlar ve sır saklamanın önemi konularının tartışıldığı bir münazara başlar. Uyuyormuş gibi yapan Padişah, konuşulanları dinler ve suçunu sabit görerek Aşk'ı zindana attırır.

Padişah, harem dairesine geçtikten sonra Rûh, doğrudan Aşk'ın yanına varır ve dilin önemi ve dili doğru kullanmayanların başlarına hangi felaketlerin geleceğine dair görüşlerini paylaşır; onu yanlış davranışı sebebiyle ayıplar, ona üzüldür ve dertleşirler.

Padişah'a gülen Aşk, yaptığı yanlış Padişah'la olan samimiyetine bağlar ve işin sonunun nereye varacağını düşünemediğini söyler; kendisini kaza ve kadere sığınarak savunmaya çalışır. Bununla ilgili ayetler, hadisler, şiirler okur, özlü sözler söyler. Ona göre olacak olan olmuştur ve yapacak bir şey yoktur. Zira takdir edilen kader gerçekleşikten sonra kadere rıza göstermeyip öfkelenmek ahmaklıktır. Kader gerçekleşikten sonra sakınmak abes ve anlamsızdır. Ancak Aşk'a göre kurtuluş için de kaderin tecellisine ihtiyaç vardır. Bu sebeple suçunu kabul eder ve yakın dostu Rûh'tan geçmiş hukukları ve dostlukları hatırına yardım ister. Rûh, "Dostun dosta en büyük görevi zor günlerde ona yardımcı olmaktır." diyerek yardım talebini kabul eder. Bu konuda önündeki en büyük engelin Nefs Paşa olacağını düşünür ve Nefs Paşa'nın fitne ateşini körüklemesinden kaygı duyar. Nefs Paşa'dan önce Padişah'la görüşmek için hızla zindandan ayrılır.

Rûh, Padişah'ın huzuruna çıktığında Nefs Paşa'yı, sinesi kin ve haset yarası ile dolu olduğu hâlde Padişah'ın huzurunda bulur. Meğer Aşk'ın başına gelen elim olayı Nefs Paşa duymuş; "Şu fırsat ganimettir." diyerek Aşk hakkında Padişah'ın öfke ateşini tutuşturmak için Padişah'ın huzuruna çıkmıştır. Rûh, ilk başta Nefs Paşa'nın vezirlik gücünü de kullanarak kendisini Aşk'ı savunamayacak duruma getirebileceğini düşünerek konuyu onun yanında açmak istemez. Nefs Paşa, Rûh'un tavrından onun Padişah'la özel görüşmek istediğini anlar; konunun yanında açılmasını ister ve huzurdan ayrılmaz. Rûh, "Aşk'ın bağışlanma talebini açmadan Padişah'ın huzurundan ayrılırsam Padişah'la baş başa kalan Nefs Paşa, Aşk'ın aleyhinde yalan yanlış bilgilerle Padişah'ı çok daha olumsuz bir şekilde etkileyebilir." düşüncesiyle Nefs Paşa'nın yanında Aşk'ın bağışlanma talebini açmaya karar verir.

Rûh, Padişah'a yakışır edebî bir üslupla selam ve tazimden sonra, Aşk'ın bağışlanma talebini iletir. Nefs Paşa, "Bu fırsat bir daha ya gelir ya gelmez." düşüncesiyle itirazını bildirir. Rûh ve Nefs Paşa, Padişah'ın huzurunda çetin bir münazaraya tutuşur. Nefs Paşa, bırakın Aşk'ın affedilmesini, Padişah'a yönelik böyle bir suçun affına aracılık ettiği için Rûh'un da zindana atılması gerektiğini savunur. Padişah'ın huzurunda yapılan uzun tartışma neticesinde Rûh, Nefs Paşa'yı da ikna eder ve ikisi birlikte Padişah'ın kararını beklerler. Padişah, konuyu anlatılanlar çerçevesinde değerlendireceğini söyleyip bu hususu bir daha huzurunda açmamaları konusunda talimat vererek toplantıyı dağıtır. Bu bölümde "Fikrî bir tartışma nasıl yapılır?" ve "Bu tarz tartışmalarda dil, üslup ve deliller nasıl kullanılır?" gibi soruların cevabı verilmiş olur.

Rûh, mücadelesini, yaptıklarını anlatmak ve gelişmeleri paylaşmak üzere zindandaki dostu, Aşk'ı ziyarete gider. Ona kurtuluşun yakın olduğunu müjdelir. Ertesi güne dair strateji belirlerler. Aceleci olunmaması ve Padişah'ın psikolojisi dikkate alınarak konunun açılıp açılmamasına karar verilmesi hususunda anlaşılır.

Rûh, ertesi gün Padişah ile görüşmek üzere saraya gittiğinde huzurda Vezir Nefs Paşa ile karşılaşır. Padişah'ın konunun huzurunda bir daha tartışılmaması talimatına rağmen Nefs Paşa, Aşk'a mutlaka ceza verilmesi gerektiğine dair ısrarla görüş bildirir. Nefs Paşa ile Rûh, Padişah'ın huzurunda tekrar tartışmaya başlarlar. Rûh ayet, hadis, Arapça, Farsça, Türkçe özlü söz ve şiirlerle güçlendirdiği konuşmasında Padişah'a bağışlayıcı olmanın yakışacağına dair edebî seviyesi yüksek bir konuşma yapar.

Padişah, Rûh'un bu konuşmasından etkilenir. Konunun huzurunda bir daha açılmaması talimatına rağmen Nefs Paşa'nın cezada ısrar eden tavrı Padişah'ı kızdırır. Rûh'un konuşmalarını destekleyici bir konuşma yapar ve Nefs Paşa'ya "Eğer Aşk'ı sorarsan onun hayâ ve utanma duygusuna karşı verilen ceza yeter. Benim ecdadımdan veraset ile elde ettiğim ahlâkım af ve ihsan olup bunlara iltifat etmek benim her zamanki ahlâkımdır." diyerek Aşk'ı affedeceğini belli eder.

Nefs Paşa, hedefine ulaşamamış; üstüne bir de Padişah'ı kızdırmıştır. Üzgün ve yıkılmış bir vaziyette konağına döner. Zira yüreğini vezaretten uzaklaştırılma korkusu sarmıştır. Nedimlerden Fikr, Nefs Paşa'yı konağında ziyaret eder. Onu üzgün bir vaziyette görünce sebebini öğrenir. Fikr, aralarındaki hukuka güvenerek yaptığı yanlış olduğunu söyler ve haset hakkında bir konuşma yapar. Nefs Paşa, Fikr'in kaynaklara dayalı, muhtevası dolu, üslubu tatlı konuşmasından etkilenir ve hatasını kabul eder. Fikr'den aracı olmasını ister. Fikr, hasetçi kişilerin huyundan vazgeçmesinin zor olduğunu bildiğinden, Nefs Paşa'nın kendisine söz vermesini ister. Nefs Paşa, bir daha bu tür yanlışlar yapmayacağına söz verir. Fikr, aracılık talebini kabul ederek Aşk'ın en yakın dostu Rûh'u ziyaret etmek üzere Vezir Nefs Paşa'nın yanından ayrılır.

Fikr, Aşk'ın yakın dostu Rûh'u makamında ziyaret eder. Nefs Paşa'nın yanından geldiğini, ona gerekenleri söylediğini ve neticede pişmanlık duyup bir daha bu tür yanlışlar yapmayacağına yemin ettiğini söyler ve samimi konuşmasıyla Rûh'u barışa ikna eder. Birlikte zindandaki Aşk'ın yanına giderler. Aşk'a Nefs Paşa'nın barış talebini

iletirler. Aşk, anlatılanlardan hareketle bu talebi kabul eder. Üç nedim bir aradayken Aşk'ın affına ve eski görevine dönmesine dair Padişah fermanı zindana ulaşır.

Sonuçta sözü yumuşak, dili tatlı olanı herkes sever. Ateş nasıl suyla sönerse öfke ateşi de ancak söz suyuyla söner. Anlatılan hikâyede Rûh'un tatlı ve tesirli sözleriyle Padişah'ın asla sönmeyecekmiş gibi görünen öfke ateşi sakinleşmiş; inatçı ve hasetçi Nefs Paşa'nın düşmanlık ve hileleri Fikr'in nasihatleriyle baskılanıp kırılmıştır. Rûh ve Fikr'in güzel sözleriyle Aşk, elemli bir azaptan kurtulmuş; Aşk ile Vezir arasındaki yakıcı düşmanlık ateşi sönmüştür. (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/A1:31-33; 1708/A3:29-85)

4. Şahıs Kadrosu

Abdurrahman Kâmil Efendi, hikâyenin girişinde hikâyenin yazılış amacını belirttikten sonra hikâyenin kahramanlarını tanıtmaktadır. Burada verilen bilgiye göre hikâyenin aslı kahramanları; Akl, Nefs, Rûh, Aşk ve Fikr'dir. Akl, Beden Ülkesi'nin ve Ten Memleketi'nin padişahıdır. Nefs, veziri temsil etmektedir. Rûh, Aşk ve Fikir ise padişahın sohbet arkadaşları, nedimleridir. Yazar hikâyede Akl yerine daha çok Melik, Şah, Padişah isimlerini kullanmakta; Nefs için ise Paşa, Vezir, Nefs Paşa isimlerini tercih etmektedir.

Kahramanların Akl, Nefs, Rûh, Aşk ve Fikr gibi soyut varlıklar olması sebebiyle hikâyede kahramanların fizikî özelliklerinden söz edilmemekte daha çok karakter özellikleri verilmektedir.

Akl (Padişah): Beden Ülkesi'nin ve Ten Memleketi'nin padişahıdır. Basiretlidir. Gönül gözü açıktır. İstişareden, nedimlerle sohbet etmekten büyük zevk alır. İyi bir gözlemcidir. Müzakereye önem verir. Hemen karar vermez, önce dinler sonra karar verir. Vezir ve nedimlerin huzurunda tartışmalarına imkân tanır. Yumuşak huyludur. Vicdanlıdır. Geçmiş, hatıraları yok saymaz; insanları bir kalemde silmez. Adildir, başışlayıcıdır. Cezanın orantılı olması gerektiğini savunur. Duygusal değildir. Akılla karar verir. Gelenekleri yok saymaz. Karar verirken atalarından miras aldığı af ve ihsan gibi değerlere sadıktır. Bu yönüyle devletin devamlılığına inanır ve devlet aklını temsil eder.

Nefs (Vezir): Hasetçi ve kıskançtır. Üç nedimi de kıskanır, onlara haset eder. Nedimler dâhil kendisinden başka kimsenin Padişah'a yakın olmasını istemez. Makamını kaybetme korkusuyla yaşar. Vehimlidir, özellikle nedimlerin sohbet esnasında kendisini gammazlayıp vezirlikten kovulmasına sebep olacakları kaygısıyla yaşar. Fırsatçıdır. Aşk'ın başına gelenleri duyunca bu fırsatı kaçırmak istemez. Padişah'ı Aşk aleyhinde kışkırtmaya çalışır. Güvenilmezdir. Verdiği sözde durmaz. Padişah'ın yanında Rûh'la tartışır ikna olur; ertesi gün gizlice saraya giderek Padişah'ı Aşk ve Rûh aleyhinde etkilemek ister. Acımasızdır. Büyük küçük bütün suçların mutlaka cezalandırılması gerektiğini savunur.

Nefs Paşa, ahlâksız, hain ve korkaktır. Hain ve ahlâksız olduğu için herkesi kendisi gibi zanner. Hasetle nefesine esir olur, daima nedimlere tuzak kurma düşüncesi ile yaşar; bu düşünce ve hasedi onu helak eder, yer bitirir. Korkak olduğu için aleyhte bir girişimde bulunmaya da cesaret edemez. Makam hırsı sebebiyle nedimler hakkında hep entrika çevirir. Öngörüsüzdür. Padişah'ın huzurunda birisi aleyhinde ısrarcı olmanın yanlışlığını öngöremez. Makam tutkunudur. Dünyada onun için en önemli husus makamını korumaktır. Padişah'ın kendisine kızması ve Aşk'ı affedeceğini hissettirmesi üzerine telaşlanır; hemen Fikr'i aracı kılarak barış ister. Nefs Paşa, hayatın içindeki ve devlet bürokrasisindeki kötülükleri temsil etmektedir.

Rûh (Nedim): Tatlı ve tesirli konuşma yeteneği ve güzel ahlâkıyla yaşlıları arasında şöhret bulmuş; iyi eğitim almış bir gençtir. İyi bir hatiptir. Devlet adabı ve devlet büyüklerinin yanında nasıl oturup kalkılacağına ve konuşulacağına dair engin bir kültüre sahiptir. Nazik ve kibardır. Sadece güzel konuşmaz; hâl diliyle de zarif ve etkileyicidir. Nerede, kimin yanında, nasıl konuşacağını bilir. Etkilemek için karşısındaki kişiye, "biraderim, can biraderim, ey benim can kardeşim" gibi gönül okşayıcı kelimelerle hitap eder. İyi bir dosttur. Cesurdur, dostluk hukukunu önemser. Yakın dostu Rûh'un zindana atılmasına dayanamaz, onu kurtarmak için her türlü riski göze alır. Gönül adamıdır, gönül almayı bilir. İsmiyle müsemmadır. İnsanın ruhuna hitap eder. Kendisine ve Padişah'la olan hukukuna güvenir ve Aşk'a kendisini kurtaracağına dair söz verir. İyi bir müzakerecidir. Sözünde durmayan ve bütün olumsuz vasıfları üzerinde barındıran Nefs Paşa'yı bile ikna etmeyi başarır. Nefs Paşa'yla tartışırken sınırını bilir. Konuşmasına ona hak veren cümlelerle söze başlar. Paşa'nın muhalefetini devlet düzenini koruma adına yaptığını ifade ederek ortamı yumuşatmaya çalışır. Rûh'un şahsında sadık bir dostta ve iyi bir danışmanda olması gereken vasıflar sıralanmaktadır.

Aşk (Nedim): Rûh'un yakın dostudur, şefkatlidir. Duygusaldır, Padişah'a yakın olmanın ağırlığını kaldıramamış, aralarındaki dostluğa güvenerek Padişah'a gülmüştür. Padişah'la olan samimiyetine güvenir; kasıtlı olmadıktan sonra kim olursa olsun gülmenin meşru olduğunu düşünür. Gururludur, kendisini beğenir, yanlışını savunur. Başına gelenleri kadere sığınarak açıklamaya çalışır. Zekidir, zindandan kurtulmanın da bir kader olduğunu söyler. Rûh'tan geçmiş dostluklar hatırına kurtuluş için aracı olmasını ister. Sonuçta suçunu anlar kabul eder, özür diler. Duygusal vasıflara sahip bir nedimi temsil etmektedir.

Fıkr (Nedim): Vezir Nefs Paşa'ya kısmen yakın bir isimdir. İnce düşünceli, derin görüşlü, fikirleri isabetli, şefkat sahibi, yardımsever, iyi eğitim almış bir nedimdir. Açık sözlüdür. Vezir Nefs Paşa'ya hatasını yüzüne sakınmadan söylemekten çekinmez. Sağlamcıdır. Nefs Paşa'ya güvenmez. Benzer yanlışları bir daha yapmayacağına yemin edip söz verene kadar aracı olmayı kabul etmez. Denge adamıdır. Hem nedimlerle hem Vezir ile arası iyidir. Barış, ancak Fıkr gibi herkesle bağlantı kurabilecek vasıflara sahip insanlarla gerçekleşir. İsmine yakışır şekilde düşünerek hareket eder, mantıklıdır, duygusal değildir.

Hikâyede bu beş kahramanın dışında hiçbir görev üstlenmeyen figüratif unsur durumundaki yardımcı roller de vardır. Padişah'ın emrinde çalışan kuvve-i lâmise (dokunma duyusu), zâ'ika (tat alma duyusu), şâmme (koku alma duyusu), sâmi'a (işitme duyusu) ve bâsıra (görme duyusu) isimleriyle şöhretli beş havâs-ı zâhire (beş duyu organı); hiss-i müşterek, hayâl, kuvve-i vâhime (kuruntu), kuvve-i mütefekkiye ve mutasarrıfa ünvanlı beş de havâs-ı bâtınadan (kalbe bağlı beş duyu) oluşan on adet vekili bulunmaktadır. Ayrıca sülâmî (kemikler), urûk (damarlar), a'sâb (sinirler) gibi Beden Ülkesi'ndeki halkı temsil eden alegorik unsurlar da vardır. Vekillerin ve halkın hikâyede sadece adı geçmekte olup bunlara hiçbir rol verilmemiştir.

Hikâyenin şahıs kadrosu, bu kadroda bulunanların üstlendikleri ve temsil ettikleri kişiliklerle değerler ve bunlar arasındaki ilişki, buldukları mekânlar ve zamana dair unsurlar; aşağıdaki tabloda bir arada ve karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo: Hikâyenin Şahıs Kadrosu, Zamanı ve Mekânı			
Asıl Kahramanlar			
AKL (Pâdişâh, Melik, Şâh) basiretli, sağduyulu, yumuşak huylu, vicdanlı, âdil, akılcı, sohbet ehli, bağışlayıcı, hatırşinas...	RÛH (Nedim) tatlı ve tesirli konuşur, iyi bir hatib, âdâb-usûl-erkân sahibi, kültürlü, zarîf, vefalı bir dost, cesur, müzakereci, arabulucu...	AŞK (Nedim) hatalı, iyi bir dost, şefkatli, duygusal, gururlu, zeki, kaderci, ...	Mekân: Beden Ülkesi-Ten Memleketi
NEFS (Vezir) Nefs Paşa kıskanç, evhâmlı fırsatçı, güvenilmez, korkak, makam düşkünü...		FİKR (Nedim) düşünceli, şefkatli, yardımsever, açık sözlü, eğitilmiş, dengeli, mantıklı...	
Figüratif Unsurlar / Yardımcı Şahıslar			
Havâs-ı Zâhire Kuvve-i Lâmise (Dokunma Duyusu) Şâmme (Koku Alma Duyusu) Zâ'ika (Tat Alma Duyusu) Sâmi'a (İşitme Duyusu) Bâsıra (Görme Duyusu)	Sülâmî (Kemikler) Urûk (Damarlar) A'sâb (Sinirler) Vekiller Halk	Havâs-ı Bâtına Hiss-i Müşterek Kuvve-i Vâhime (Kuruntu) Kuvve-i Mütefekkiye ve Mutasarrıfa Hayâl...	Mekân: Beden Ülkesi-Ten Memleketi
Seher Vakti Hikâyenin Zamanı Ertesi Gün			

5. Mekân

Mekân, hikâyenin sahnesidir. Genel manada bu hikâyenin mekânı, yani sahnesi muhayyel bir mekân olan *İklîm-i Beden ve Memleket-i Ten*'dir. Beden Ülkesi ve Ten Memleketi'ndeki *padîşahın sarayı, vezirin konağı, nedimlerin çalışma odaları, evleri ve zindan* hikâyede geçen alt mekân isimleridir. Olaylar, bu mekânlarda geçmekte olup hikâyede bu mekânlara dair hiçbir ayrıntılı bilgi verilmemekte, mekân tasviri yapılmamaktadır.

6. Zaman

Hikâyede zaman ifade eden iki kavram "seher vakti ve ertesi gün" kavramlarıdır. Hikâyede olay, bir seher vakti Aşk'ın Padişah'a gülüp zindana atılmasıyla başlamakta; Padişah'ın af ve göreve dönme fermanının zindana ulaştığı ertesi gün sona ermektedir. Bu iki günlük süre, hikâye kahramanlarının birbirini ziyaret etmesi ve edebî seviyesi yüksek müzakerelerle geçmektedir. Genel manada hikâyenin kahramanları ve mekânı gibi zaman da muhayyel bir zamandır. Zamanın tarihsel ve mevsimsel bir bağlamı da yoktur.

7. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Hikâye, üçüncü kişi ağzından hâkim bakış açısıyla anlatılmaktadır. Hikâyede anlatıcı; kahramanların geçmişini, içinden geçenleri, duygularını, hayallerini, kısaca her şeyini bilmekte ve kahramanları ona göre konuşturmuştur. Hâkim bakış açısıyla yazılmış eserlerdeki anlatıcıya yazar-anlatıcı da denmektedir (Aktaş, 1991: 84-96). Abdurrahman Kâmil Efendi, hikâyede tatlı ve doğru sözün gücünü okuyucuya anlatabilmek için bütün bilgi ve birikimini kullanmakta; kahramanları sadece konuşturmamakta; bir konuşmanın etkili ve güzel olması için iyi bir konuşmacıda olması gereken üslubu, davranışları ve stratejileri de kahramanlarına sergilemektedir. Özellikle Rûh'un Padişah, Aşk ve Fikir'le yaptığı konuşmalarda bu tatlı ve etkileyici üslubu görmek mümkündür.

8. Dil ve Anlatım

Hikâye, Abdurrahman Kâmil Efendi'nin *Nakd-i Hâtır* isimli eserinde yer alması sebebiyle öncelikle söz konusu eserin dil ve anlatımıyla ilgili hususlara değinmekte yarar olacaktır. *Nakd-i Hâtır*'da iki iletişim vasıtası olan *lisan* ve *kalem* kavramları karşılaştırılmaktadır. Öğretici bir metin olması sebebiyle *Nakd-i Hâtır*'ın dili ve anlatımı sadedir. Eserin geneline hâkim olan bu sade dil ve anlatım, hikâyede ilginç bir şekilde yerini ağır bir dile ve uzun terkipler barındıran ağdalı bir anlatıma bırakmaktadır. Hikâye kahramanlarının Padişah, vezir ve iyi eğitim almış nedimlerden oluşması ve yaşadıkları yerin saray olmasının bu üst düzey anlatımın tercih edilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Diğer taraftan konu tatlı ve doğru söz, yaşanan yer saray, kahramanlar iyi eğitim almış üst düzey yöneticiler olunca anlatım da buna bağlı olarak ağırlaşmıştır.

Orijinal metinde bölüm başlığı, noktalama işaretleri ve paragraf kullanılmamış; cümleler birbirine genellikle zarf fiillerle bağlanmıştır. Aşk'a ceza verilmesinde ısrarcı olan Nefs Paşa'yı ikna etmek isteyen Rûh'un gönül alıcı üslubuna ve metnin dil ve anlatım özelliklerine örnek olması bakımından hikâyeden kısa bir bölüm çeviri yazılı olarak aşağıda verilmiştir:

"Nefs-i kinecünün 'Aşk tarafına azacık tevaccühüne medâr olacak mertebede terkiğ-i kalbi niyyet-i hâlişâsıyla Pâşâ-yı merkûmdan isti'âne şüretiyle söze mübâşeretle dir ki: "Abd-i muhlîşîñizîñ killet-i beđâ'ası ma'lûm ve beyne'l-vükelâ haķâreti meczûm olduğı hâlde maķâm-ı şefâ'atda 'uhdeme vâcib olanı edâ itdim. Hâk-pây-ı vezîrâneñizden ricâmend olurum ki incâz-ı niyâz-ı 'abîdânem huşûşunda hażret-i melikiñ hużûrunda bu kuluñuza mu'âvin olmakla bendeñize dil-küşâlık viresiñiz. Zîrâ zât-ı devletiñiz mişilli bir kerîmiñ mişvârına şâyân ve haķķ-ı ehaķķ-ı 'âlisine cesbân olan kađr u haşşiyet erbâbından bulunan bî-çârelere i'ânet buyurmaktadır. Çünkü (A3/57)

*Küllü'l-ümûri temürü 'anke ve tenķazî
İlle's-şenâ'ü fe innehü leke bâķî*

dinilmiştir. Yâñî "İnsânîñ her emri geçer ve munķazî olur. Ancak bâķî kalan şenâ vü hayr ile yâd olunmasıdır." Ve dağı dinilmiştir: *İzâ künte fi emrin feküñ fihi muhlîşinen fe'ammâ kalîlin ente mâzin ve târikuhü. Ya'nî "Maķâm-ı celâlet ittisâmında bulunduğîñ müddetce herkese ihsân eyle. Zîrâ olur ki çok zamân geçmeksizin anı bırakıp da gidersin."*

Zât-ı devletiñiz gibi kerîmler ahlâķ-ı ber-güzîde ile muttaşif olurlar. Ammâ le'îm olan nâ-dân düşkünlere yardım itmekte te'abbüs ü tekellüf ve belki te'assür ü te'assüf gösterürler. O gibi le'âmetķâr, ızhâr-ı meķârim-i ahlâķa nefsinu icbâr itse dağı cibilliyet-i hasîsesi mâñî' ü mezâhim olarak ahsen-i maķâle lisânü hareket ve güzel işlere cenânü muţâva'at itmez. Hâl bu ki şâhumuz bir şîr-i 'âlem-gîr "dâme mülķühü ilâ-yevmi'l-maşîr" hażretleriñ mizâc-ı mülükâneleri şefķat-ı kâmile ve merâhim-i şâmileyeye mecbül ü mecbûrdur." (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/A3: 56-57)

9. Hikâyedeki Özlü Sözler ve Türkçe Beyitler

Tatlı ve doğru sözün tesirini ortaya koyma tezi üzerine yazılan hikâyede, hikâye kahramanları görüşlerini ispat etmek adına ayetler ve hadisler yanında Arapça, Farsça ve Türkçe özlü sözlerden, şiiirlerden de tanık olarak yararlanmaktadır. Abdurrahman Kâmil Efendi, 88 yaşına kadar edindiği ilmî ve kültürel birikimini hikâye kahramanlarının şahsında ortaya koymuştur. Dinî, ahlâkî ve edebî nitelikli olan bu söz ve beyitler daha çok insanların söz ve davranışlarında nelere dikkat etmeleri gerektiğini konu etmekte olup hikâye bu yönüyle zengin bir muhtevaya sahiptir. Aşağıda bir liste hâlinde verilen özlü sözlerin ve beyitlerin sıralanmasında hikâyedeki akış dikkate alınmıştır.

Hain korkaktır. (A1/33)

Kendisi hain ve ahlâksız olan, herkesi kendisi gibi hain ve ahlâksız bilir. (A3/29)

İnsan, her arzu ettiği nail olamaz. Nitekim rüzgâr, her zaman geminin istediği yönden esmez. Bazen de istemediği yönden eser. Güzel ahlâk direnmeyi, hiçbir zaman kötülük semtine gitmemeyi gerektirir. (A3/29)

Büyüklerin ve küçüklerin yanında beğenilmek ve sevilme istersen, hiç kimseye kötülük etmeyi düşünmeyesin. (A3/29)

Bedenin kiri az bir su ile temizlense de ruhun kirini ırmaklar temizleyemez. (A3/29)

Makam sahibi, makam hırsından vazgeçemez. (A3/29)

Lüzumsuz yere gülmek, edepsizlikten ileri gelir. (A3/30)

Padişah ile sohbet eden kişi, daima onu kızdıracak şeylerden uzak durmalıdır. Sultana yakınlık, yakıcı ateştir. (A3/31)

Meliklerle edepsiz bir şekilde oturan kimse, kendisine belayı davet eder. (A3/32)

Bir kimse kendisine faydası olmayan şeyden kaçınırsa selameti daim, pişmanlığı az olur. (A3/32)

Korku ve heybeti, büyüklük ve yüceliği ile seni perişan edecek, aklını başından alacak, kılıcının bendesi yapacak ve kafanı gövdeden ayıracak bir kudrete sahip olan kimse ile mücadele ve düşmanlık etme. (A3/32)

Ağızdan çıkan çirkin sözlerin ve çirkin bir gülüşün yarası ve tesiri, keskin kılıcın tesirinden daha şiddetlidir. (A3/32)

Okların yarasının iyileşmesi mümkündür fakat dil yarası iyileşmez. (A3/32)

Kendini beğenmenin neticesi, nefret edilen biri olmaktır. (A3/33)

İnsanın ahlâkının nasıl olduğu, onunla bir arada bulunmakla anlaşılır. (A3/33)

Cahilin cahil olduğu üç şey ile bilinir: Birisi kendini ayıplardan arınmış ve berî görmek, diğeri kendini başkalarından daha faziletli ve ahlaklı görmek, üçüncüsü kendini ilim ve sanatta üstün görmektir. (A3/34)

Kendini kusurlardan arınmış görüp insanların küçük kusurlarını araştırırsan kendini ayıp denizinde boğulmuş bulursun. (A3/34)

Kendi ayıplarını araştırma isteğin, senin şanını artırır. (A3/34)

Bir kimse mümin kardeşinin sırlarını açıklarsa çocuklarının gizlenmesi gereken sırları ortaya çıkar. (A3/34)

Yaptığın lütufları ve iyilikleri unutup kötülükleri ve eksikliklerini unutmayan kimse ile dostluk kurma, sohbet etme. (A3/34)

Saç nasıl tarandıkça güzelleşirse, söz de eleştirildikçe düzelir ve güzelleşir. (A3/34)

İnsanın ağzından çıkan söz, kemandan çıkan ok gibidir. Onu geri döndürmek imkânsızdır. (A3/35)

Kapatmayacağı kapıyı açma. Geri çeviremeyeceğin oku da atma. (A3/35)

Ağızdan çıkan söz, memeden sağılan süt gibidir. Onu çıktığı yere koymak mümkün değildir. Zira sütü sağan, çıkardığı sütü geri çeviremez. (A3/36)

Sır, anahtarı kaybolmuş kilitli bir odaya konmuş gibi saklanmalıdır. (A3/36)

Hür olanların kalpleri, sırların defnedildiği kabirler gibidir. (A3/36)

Sırrını sadece gerçek dostunun yanında aç. (A3/36)

Cahil ona denir ki malını bir rica ile halka borç verir, sonra mahkemeye şikâyet etmedikçe geri alamaz. Cahil kimse işlerinin sırlarını bir kimseye verir, sonra sırları için ona yalvarıp yakarmak zorunda kalır. (A3/37)

Arif isen sırrını kimseye söyleme. (A3/37)

Sakın kimsenin sırrını üstüne alma. Zira başkasının sırrını saklamak, kendini endişe ve fesada esir etmektir. (A3/37)

Kâğıda yazılmayan ilim nasıl kaybolursa, ön dişlerden çıkan sır da herkes tarafından duyulur. (A3/37)

Sırrını dostuna söyleme, olur ki bir vakit gelir düşman olur da sırrını söylediğine pişman olursun. Düşmanına zarar vermek elinden gelirse etme. Olur ki bir vakit gelir, onunla dost olur da utanırsın. (A3/39)

Madem kelim kalpte sakindir; bakire kız gibi saygıya layıktır. Onun yüzüne herkes talip olur ve ona kavuşmayı bütün dünya ister. (A3/40)

Lisan insanın başını ve bedenini bekleyen aslan gibidir. Eğer bir kimse lisanını tutarsa o kişiyi korur. Salıp da şuna buna gülerse lisan o kişiyi yer, parçalar. Söz, senin esirindir. Konuşursan sen onun esiri olursun. (A3/40)

Ben söylemediğim sözü söylemeye, söylediğim sözü geri çevirmekten daha muktedirim. (A3/40)

Sükût cehaletin ayıbını gizler (A3/41)

Vakit gelince göz görmez olur. (A3/41)

Kaza gelince feza dar gelir. (A3/41)

Kader gelince göz görmez olur. (A3/41)

İlâhî kaza gelince yırtıcı aslanı topal tilki yener. (A3/41)

Hüdâ-yı mutlakin bir işde ger olmazsa takdîri

Müfid olmaz hezâr erbâb-ı aklın re'y ü tedbîri

Hazer takdîri men' itmez ne denlü kûşeş eylersen

Kazâ-yı mübremin mümkün degül sa'y ile tağyîri (Dervîş, A3/42)

Takdir edilen kader, gerçekleştikten sonra kadere rıza göstermeyip öfkelenmek ahmaklıktır. Kader gerçekleştikten sonra sakınmak ise abes ve anlamsızdır. (A3/42)

Samimi ve candan dost (elûf), binlere (ülûf) satılmaz. (Elûf, ulûfa satılmaz.) (A3/43)

Himmet-i merdân ile âsân olur her müşkil iş

Bâkî kalan şu kubbede bir hoş sadâ imiş (Bâkî, A3/43)

Halifelerin ateşi çabuk söner. (A3/47)

Düşeni kaldırmaya dizginleri çevirmeyen ve bir çaresizin derdine derman olmayan kimse, düşünce kalkamaz, kaldıran da olmaz. (A3/49)

Hasmını yenmeye kudretin varsa intikam almaya çalışma. Zira kudret sahibinin affı daha iyidir. (A3/49)

Affin sonucu, şükür ve övgüdür. İntikamla rahatlamamanın sonucu pişmanlıktır. (A3/49)

Eylem ve niyetinde cömert olan, halkına ve askerine adaletli davranan padişah meliklerin en güzelidir. (A3/50)

Bağışlamak, dostların muhabbetini artırır, düşmanın düşmanlığını eksiltir. (A3/51)

Yüce bir soy ve büyük bir asalet, büyük bir suçu da affetmeyi gerektirir. (A3/51)

Hür kimseler, kölelerine sahip olmak isterlerse onlara ihsan eylesin, bağışlasın. Zira yüce kişilerin ticaretlerinin hayırlısı kulları kazanmaktır. (A3/51)

İnsana ihsan et ki onların kalplerini kendine âşık, tenlerini zatına bende kılasın. Çünkü çok kere ihsanın insanı bende kıldığı gerçektir. (A3/51)

Halk arasında insanların en saadetlisi, kendi eliyle insanların ihtiyacını karşılayan kimse veya insanların ihtiyaçlarını karşılamak için açılan padişah kapısıdır. (A3/51)

İmkân ve kudretin varken ihsan eyle. Zira insanın vakti, her zaman ihsana uygun olmaz. (A3/52)

Hayra engel olan kimsenin gerçekten sadık dostu yoktur. (A3/52)

Kim alçak birine ikram ederse o da onun gibidir. (A3/53)

Sen asil bir zata iyilik edersen ona sahip olursun. Eğer bir alçağa iyilik edersen daha da küstahlaşır. (A3/53)

Her ağlamanın sonu gülmedir. Sonunu düşünen tedbirli kimse, mübarek bir bendedir. Dolap gibi inleyip gözün yaşlı olsun ki can arsandan çeşitli çiçekler açsın. (A3/54)

Tövbe merkebi, acayip bir merkeptir. Bir anda yerden göğe sıçrar. Günahkârlar, bilerek veya farkında olmadan işledikleri günahlardan dolayı Allah'a yönelir ve samimi bir şekilde yalvarırlarsa onların yalvarıp yakarmasından yer gök inler. (A3/54-55)

İlâhî kaza tecelli edecek olursa ilim ve feraset uykuda olur. (A3/55)

İnsanın her emri geçer ve bir gün son bulur. Baki kalan, ancak övgü ve hayırla hatırlanmaktadır. (A3/57)

Yüce bir makamda olduğun müddetçe herkese ihsan eyle. Zira olur ki çok zaman geçmeden o makamı bırakıp da gidersin. (A3/57)

İnsanlar, idarecilerinin dini üzeredirler. (A3/57)

Dava önde gelenindir; doğru söyleyenin değil. (A3/60)

Ülfetin şartı külfeti terk etmektir. (A3/60)

Tatlı olma, yutulursun. Acı da olma tükürülürsün. (A3/60)

Padişahın kendisine itibar edip sözünü tuttuğu hâlde padişaha doğru ve iyi sözden başka söz söyleyen kimseye yazıklar olsun. Zira doğru ve iyi söz söyleyen, hem padişahı vebalden hem de kendisini beladan kurtarır. (A3/63)

Sâyesin dervîş-i bî-berg ü nevâdan dûr iden
Saklasın ârâyiş-i tâbûta nahl-i devletin (Mantıkî, A3/63)

Bir kişiye geniş imkânlar bahşedilse ve bu kişi bu imkânlar içinde övgüye ya da ecre nail olamasa, muvaffak olmamış sayılır. (A3/63)

Müdâvât-ı 'ilel nisbetledir ahvâl-i ma'lûle
'Asâdan gayrı çeşm-i kûra mîl-i tûtîyâ olmaz (Hayrî, A3/64)

Barıştırmayı amaçlayarak söylenen yalan, fesat çıkarmayı amaçlayarak söylenen doğrudan daha iyidir. (A3/64)

Hâl dili, söz dilinden daha iyi konuşur. (A3/64)

Yüce Allah'ın cenneti, öfkelerini yutanlar ve insanların kabahatini affedenler içindir. (Âl-i İmrân 3/134, A3/65)

Halka lütfet, sühan-ı serd ile nefret verme. (A3/65)

Gönül âyinedir, sevmez gubârı. (A3/65)

Kötü sözü sana ulaştırın, sana sövmüş olur. (A3/66)

Bir kimsenin yanında herkes eşit olursa onun dostları olmaz. Herkesi değerine göre sevmeli. (A3/67)

Kerim kimse, iktidarında dostlarını sevindirir ve onların işlerini düzenler. Cimri ve alçak kimse ise büyüdükçe eski dostlarını kendinden uzaklaştırır. Eskisi gibi hürmet etmez. (A3/67)

Dostlarının hatasına tahammül etmeyen, düşmanlarının kasıtlı yaptığı yanlışlarına tahammül eder. (A3/67)

Bir kimse senin kahır ve gazabından emin olmayıp şerrinden korkarsa dünyadan ayak çekmeni arzu eder. (A3/67)

Mukadder zâhir olsa men'ine tedbîr yokdur yok

Sicillât-ı kazâyı kudret-i tağyîr yokdur yok

Çok belâ eyler isâbet çok kibârın başına
Sâ'ika nâzil olur ekser çenârın başına (Fâik Bey, A3/68)

Gül bülbül ü bülbül de dikenden müte'ezzî
Bu bâğda hiç kayddan âzâde bulunmaz (Mustafa Sâmî, A3/68)

Sîne-i gül çâk u çâk u cân-ı bülbül derdnâk
Bâğ-ı dehrin mübtelâsı gül midür bülbül midür (İshak Çelebi, A3/68)

Büyüklerin lütufları, küçükleri köleleştirir. (A3/69)

Hür kişi iyilikle itaatkâr kılınır. (A3/69)

İnsan, ihsanın kuludur. (A3/69)

Asil kişi, her yerde saygıdeğerdur. Adi kişi ise her lisanda kınanmıştır. (A3/69)

Güzel ahlâklı olan kimseye her yer vatandır. (A3/69)

Hediye verilen kimse, hediye getiren kimseye yakınlık hisseder ve sonunda ona muhabbet duyar. Hediye getiren kişinin aleyhinde söylenen sözleri işitmez ve gözleri de onun ayıp ve noksanını görmez. (A3/70)

Sen nasıl ceza aldırırsan, sana da aynı şekilde ceza verilir. (A3/73)

Çeşm-i insâf kadar kâmile mîzân olmaz
Kişi noksânını bilmek gibi irfân olmaz (Bursalı Tâlib, A3/74)

Akla mağrûr olma Eflâtun-ı vakt olsan dahi
Bir edîb-i kâmilî gördükde tıfl-ı mekteb ol (Nefî, A3/74)

Zillet erbâbı olur bâb-ı ilâhîde azîz
Halk câmi'de el üzre götürür pâ-bûşın (Nâbî, A3/75)

Sadık bir dostu kaybetmeyip ona daima lütuf ile muamele etmek, saadet zamanında bahtiyarlık sebebi, felaket zamanında ise zaruri ihtiyaçtır. (A3/76)

İnsanı hemcinslerine sevdiren bir huy varsa o da herkesin kabahatini örtmek, faziletini yaymaktır. (A3/76)

Kendinden aşağıda olanlara ihsan ve ikramını artırırın, kendinden büyükler de yardım ile seni memnun ederler. (A3/76)

Padişahlar huzurunda susmak, güvenlik ve esenlik sebebi olup rahatsız edici sözün sonu pişmanlıktır. (A3/76)

Ey insan! Ferasetle lisanını ağzına gelen sözü söylemekten koru. Zira lisan zehirli bir hayvan olan ejderha gibidir. Büyüklerin aleyhinde söylenen her sözü büyüklere yetiştirirsen o lisan seni sokar. Heybetinden nice kimselerin korktuğu birçok bahadır, lisanı yüzünden öldürülüp kabirde yatmaktadır. (A3/77)

Sultanlara öğüt veren kimselerde can korkusu ve altın ümidi olmamalıdır. (A3/77)

Nefis yemekler ve leziz nimetlerle beslediğin bedeninin siyah tüyleri ağarmış, üstüne titrediğin ömrün sona gelmiş, bir ayağını kabrin kenarına koymuş vaziyettesin. Memuriyetsiz elli sene daha yaşasan mevcut gelirlerinin geçimine yeteceğini bildiğin hâlde hâlâ geçim derdiyle uykudasın. (A3/78)

Olsa halkın rızkı hâsıl verziş-i tedbîr ile
Kûdegân-ı bî-zebân mahrûm olurdu şîrden (Nâbî, A3/78)

Var fenâ deştin temâşâ it açup ibret gözin
Niçe İskender türâb olmuş niçe Dârâ yatar (Bursalı Rahmî, A3/78)

Kendisi ve hazinesi yere batırılan Karun gibi zengin olsan bile bir gün ölüm kadehini içeceksin. Bu malumunuz olduğuna göre zatalinizin görevi, hemen tövbe etmektir. Dünyanın en büyük tabipleri olan Aristo, Bukrât, Eflâtun, Câlînûs bile ölümün yakıncılığından yakalarını kurtaramamıştır. (A3/79)

Şeref virmez dür ü gevher kemâl olmaz zer ü zîver
Hüner kesb it hüner bahr-ı fazîlet kân-ı irfân ol (Bâkî, A3/79)

Kayser'in kasrında örümcek perdedarlık yapıyor. Efrasiyab'ın sarayında baykuş nevbet çalıyor. Ey bilgisiz kimse! Sen sana başışlanan ömür tohumunu boşa saçıyorsun. Bilirsin ki bu değirmen ömür danesini yer, bitirir. (A3/80)

Nedür sûdı bu bâzâr-ı fenâda celb-i emvâlin
Gınâ virmez metâ'-ı müste'ârı dûş-ı dellâlin (Mustafa Sâmî, A3/80)

Zenginlik hüner ile dir, mal ile değil. Büyüklük akıl ile dir, yaş ile değil. (A3/80)

Bir kimse diğer bir kimseyi gerçekten dost kabul edip severse, düşman bin türlü hile ve desise ile onu sevdiğinden ayırmak istese de ayıramaz. Zira sevgili her ne derse desin, âşışın yanında makbuldür. (A3/81)

Büyükler zayıflara küçümseyerek, şerefli kimselere ise hasetle bakmamalıdır. (A3/82)

Hasetle beraber rahatlık yoktur. (A3/82)

Kaplanın büyü de başıma bela olur diye aslanın yavrusunu yediği gibi hasetçi de haset edilenin etini yer. (A3/82)

İnsanlık, yapabileceğin bir kötülüğü yapmayıp yapamayacağın bir iyiliği yapmaya çalışmaktır. (A3/83)

İnsan için nefsinin kötülüklerine üstün gelmek kadar büyük bir zafer olamaz. Kötülükleri yapmaktan daha güzel olan şey, kötülüklere üstün gelmektir. (A3/83)

İnsan yaratılış itibarıyla hür, zeki ve medeni yaratılmıştır. Bu üç sıfatı kendinde barındıran insan, gerçek insandır. (A3/83)

İnsan ümit avcısıdır. Ümidinin peşinde koşarken gözünün önündeki çukura düşer. Ümit de kaçır gider. (A3/84)

10. Kahramanların Birbirlerini İkna Etmek İçin Yaptıkları Konuşmalardan Örnek Kesitler⁴

Bu bölümde hikâyeye kahramanları olan Padişah, Nefs Paşa, Rûh, Fıkr ve Aşk'ın birbirlerini ikna etmek için yaptıkları konuşmalardan örnekler verilmiştir. Yazar Abdurrahman Kâmil Efendi, *Nakd-i Hâtır'a* böyle akıcı bir hikâyeye yerleştirerek bir taraftan tatlı ve doğru sözün gücünü ortaya koymuş diğer taraftan da okuyucunun merak unsurunu artırarak eseri zevkle okunur hâle getirmiştir.

Bu bölümde, hikâyeye kahramanlarının konuşmalarındaki ayet ve hadisler, Arapça ve Farsça ibareler tırnak içinde, şiirler italik şekilde çeviri yazılı olarak verilmiştir. Arapça ve Farsça şiir ve özlü sözlerin anlamları ise parantez içinde gösterilmiştir. Hikâyedeki, ayet, hadis, şiir ve özlü sözlerin dışında kalan kısımlar ise çeviri yazısız, sadeleştirilmiş bir şekilde verilmiştir.

Rûh ve Aşk'ın Münazarası

Nedimlerden Rûh, yakın dostu Aşk'ın yarı uyku hâlinde iken yellenen Padişah'a gülmesinin yanlışlığına ve yöneticilerle oturup kalkanların nelere dikkat etmesi gerektiğine dair şu uyarıcı konuşmayı yapmaktadır:

"Ne garip şey gördün ve ne acayip hadise işittin ki vakitsiz bir şekilde güldün? "İnne'd-âhke bilâ 'aceb min killelî'l-edeb" (Lüzumsuz yere gülmek edepsizlikten ileri gelir.) hikmetli sözünü duymadın mı? Melikler ile oturup sohbet eden kimselerin bu yüce kişilere saygıda kusur etmemesi gerektiğini, Padişah'ın önemli işlerinde tam bir özen göstermek gerektiğini; yani uykuda ve uyanık, yanında veya uzakta oldukları zaman onun hakkında (A3/31) edepli davranmakta basiretli olman gerektiğini bilmez misin? Özellikle padişah hakkında senden zuhur eden bu çirkin gülüş için padişahın nediminin yapacağı ilk işin pişmanlık olacağı malumun değil midir?

İnsanın olgunluğu üç şeye bağlıdır: Birisi güzel inanç, diğeri insanlarla güzel ilişki kurup güzel geçinme, bir diğeri ise nefsi terbiye etmektir. Padişah ile sohbet eden kişi, onu kızdıracak şeylerden daima uzak durmalıdır. Sultana yakınlık, yakıcı ateştir. Ancak uykuda olanın, sarhoşun, tutkunluk derecesinde âşışın, akıl sağlığı yerinde olmayanın ve çocuğun konuşmalarındaki kusurdan sorumlu olmadıkları malumun değil midir? Hâlbuki sen bunları bilirsin. "Şemeratü'l-'ulûmi el-'amelü bi'l-'ma'lûmi" (ilimlerin meyvesinin öğrenileni uygulamak) olduğunu da çok iyi bilirsin.

⁴ Hikâyenin gerek sadeleştirilmiş metninin gerekse çeviri yazılı metninin uzunluğu, derginin makale için belirlediği sınırları fazlasıyla aştığı için, kahramanların tartışmalarından örnek bölümler vermekle yetinilmiştir.

Ben ahlâk kitaplarını okurken gördüm ki bütün âlemlerin yaratıcısı olan Allah Teâlâ, bazı ümmetleri yaratılış ve vasıflar bakımından eşit yaratmıştır. Bununla birlikte bir kişinin başka bir kişide gördüğünde ayıplayacağı kusur ve yanlışın aynıyle kendisinde de olabileceği, anlayış sahibi herkesin kabul edeceği bir husustur. Özellikle Padişah'tan kazara ortaya çıkmış olumsuz bir işi, tevil ile eski hâline çevirmek (olmamış gibi göstermek) bizim nedimlik görevimizin gereğidir. Meliklerle edepsiz bir şekilde oturan kimse, ^(A3/32) kendisine belayı davet eder. "Men a'raza 'ammâ lâ-ya'nîhi dâmet selâmetühû ve çallet nedâmetühû" (Bir kimse kendisine faydası olmayan şeyden kaçınırsa selameti daim, pişmanlığı az olur.) buyurulmuştur. Yine "Lâ-tühâcce men yüzhilûke havfuhû ve yemlikûke seyfuhû" (Korku ve heybeti, büyüklük ve yüceliği, kahr u perişan edecek, aklını başından alacak, seni kılıcının bendesi yapacak, kafanı gövdeden ayırmaya kudret sahibi olan kimse ile mücadele ve düşmanlık etme.) denmiştir. "Cerhu'l-kelâm es'abü min cerhu'l-husâm" (Ağızdan çıkan çirkin sözlerin ve çirkin bir gülüşün yarası ve tesiri keskin kılıcın tesirinden daha şiddetlidir.) sözü güzel bir sözdür.

Hz. Ali'ye nispet olunan;

*Cerâhâtü's-senân lehâ iltiyâm
Velâ yeltâmü mâ ceraha'l-lisân*

(Okların yarasının iyileşmesi mümkündür. Fakat dil yarası iyileşmez.) sözü de bu manayı ifade eder. (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/A3: 30-32)

Aşk'ın Yaptığı Hatayı Meşru Gören Savunması

Aşk Rûh'a cevaben "Birader efendi! Her sözün yerindedir. Ancak bir kimsenin kalbinde kötü niyet olmayıp ayıplardan temizlenmişse, lisanı yalandan uzak ve nefsi manevi kirlere temizlenmişse o kişiye her şeye gülmek caizdir. Vele ki güldüğü padişah olsun." dedi. (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/A3: 33)

Rûh'un Hatasını Kabul Etmeyen Aşk'a Cevabı

"Aman birader! Bu sözleri söyleme ve kendini beğenmekten Cenab-ı Hakk'a sığın. Sen benim üstadım yerinde olduğun hâlde bu sözleri söylemek, kendini beğenmenin neticesidir. "Şemeratü'l-ucbi el-maqtü" (Kendini beğenmenin neticesi nefret edilen biri olmaktır.) kelamı kalbinin derinliklerinde saklıdır. Bu söz, kendini beğenmiş kişinin herkesin nefret ettiği bir kişi olacağını açıkça ortaya koyar. Bu atasözü, kişiyi kötü huydan sakındırma maksadıyla söylenir. "Cevâhiru'l-ahlâk tüzfiḥuhâ el-mu'aşeratü" (İnsanın ahlâkının nasıl olduğunu anlamak, onunla bir arada bulunmakla anlaşılır.) ^(A3/34) Ey benim sevgili biraderim! Zatiâliniz ârif ve âlim ise de söylediğin sözler cahilcedir. Zira cahilin cahil olduğu üç şey ile bilinir. Birisi kendisini ayıplardan arınmış ve berî görmek, diğeri kendini başkalarından daha faziletli ve ahlaklı, üçüncüsü kendini ilim ve sanatta üstün görmektir. Hâşâ zatiâlinize cahillik nispet edemesem de kendinizi kusurlardan berî görmeyen cahillik alametlerindedir. Hikmet sahibi ilim adamları demişlerdir ki: Sen kendini kusurlardan arınmış görüp insanların küçük kusurlarını araştırırsan kendini ayıp denizinde boğulmuş bulursun.

Yine bu konuda "Senin kendi ayıplarını araştırma isteğin senin şanını artırır.", "Men heteke hıcabe aḥîhi inkeşefet 'avrâtü benîhi" (Bir kimse, mümin kardeşinin sırlarını açıklarsa çocuklarının gizlenmesi gereken sırları ortaya çıkar.) denilmiştir.

Yine "Lâ-taşḥab men nesiye me'âlîke ve yehfazü mesāvîke" (Yaptığın lütuf ve iyilikleri unutup kötülük ve eksikliklerini unutmayan kimse ile dostluk kurma, sohbet etme.) demişlerdir.

Biraderim! Cevdet Paşa merhumun 'Şâne-i zülf-i sühândır i'tirâz' sözü malumundur. Yani, "Saç nasıl tarandıkça güzelleşirse söz de eleştirildikçe ^(A3/35) düzeltilerek güzelleşir." demek olan bu mısra gereğince söz saçlarını taramak maksadıyla bu sözleri söylüyorum. Hâşâ, zatiâlinizi cehaletle suçlama maksadıyla söylemiyorum. Biraderim, sen bu hususta hasetçi ve fesatlar tarafından vekâleten kendi ayıplarını araştır da başkalarına söz düşürme." dedi." (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/A3: 33)

Aşk'ın Hatasını Kabul Etmesi ve Rûh'tan Sırrını Saklamasını İstemesi

Aşk, dostunun konuya giriş babında söylediği bu güzel sözleri kabul edip şefkat ve merhamet sahibi Rûh'a "Şadaḳte ve naşaḳte fecezallâhu te'âlâ ḥayran" (Doğru söyledin ve nasihatte bulundun. Allah Teâlâ da sana mükâfatını versin.) dedikten sonra şöyle devam etti. "Ey benim birader-i can-biraderim! Bu hata benden sehv ü gafletle meydana geldi. Çare nedir? Bir iştir oldu. İnsanın ağzından çıkan söz, kemandan çıkan ok gibidir. Onu geri döndürmek imkânsızdır."

Nitekim “Lā-teftah bâben yû‘cizûke seddühü ve lâ-termi sehmen yû‘cizûke raddehü.” (Kapatmayacağın kapıyı açma. Geri çeviremeyeceğin oku da atma.) denilmiştir.

Ve yine “el-Ḳavlü ke’l-lebeni’l-halübi leyse lehü raddün ve keyfe yeruddü’l-hâlibü el-lebene” (Ağızdan çıkan söz memeden sağılan süt gibidir. Onu çıktığı yere geri koymak mümkün değildir. Zira sütü sağan, çıkardığı (A3/36) sütü geri çeviremez.) denilmiştir. Velakin işlenen bir suç, insanlar arasında yayılmayıp suç işlemiş olan kimse can u gönülden tövbe ettiğinde ayıplanmaktan korunacağı, herkesçe bilinen bir husustur. Bu suçun akibeti her ne kadar vahim ise de zatalileri ile bendenizden başka bir kimse vâkıf olmadığından cezasından eminim. Zira zâtınız benim gözümün nuru gibi dost ve arkadaşısınız. Sizin indinizde sırrımın saklı kalacağı “Şudûru’l-aḥrâr, kubûru’l-esrâr.” (Hür olanların kalpleri, sırrarın defnedildiği kabirler gibidir.) sözüyle aşikârdır. Hikmet sahibi âlimler, “Lâ-tüdi’ es-sirra illâ ‘inde-ş-şâhib” (Sırrını sadece gerçek dostunun yanında aç.) buyurmuşlardır. Burada, mutlak bir şekilde sahip kelimesinin kullanılmasıyla, kişinin kemaline işaret edilerek, özü sözü bir şefkatli dost kastedilmiştir. Benim sırrım zâtı alilerinde olduğu müddetçe gelecek sorumluluktan emin olurum. Zatalileri benim indimde güvenilir ve insanlar arasında gayet itimat edilen bir kişisiniz. Benim sırrım tıpkı anahtarı kaybolmuş kilitli bir odaya konmuş gibi sizde saklıdır.

*Lâ-yüktemü es-sirru illâ ‘inde zî şikâtin
Ve’s-sirru ‘inde ḥıyâri’n-nâsi mektûmu*

*Fe’s-sirru ‘indeke fî beytin lehü ğalak
Dâ‘at mefâtîḥuhü ve’l-bâbü maḥtümü*

(Sırrı ancak güvenilir, doğru ve salih kimse saklar. (A3/37) İnsanların en hayırlılarının yanında sır saklıdır. Ey sevgilim! Senin indinde sır, sanki kapısı kilitli anahtarı kaybolmuş bir odada gibidir.) dedi. (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/A3: 35-37)

Rûh’un Aşk’ın Bağışlanma Talebi İçin Padişah’ın Huzuruna Çıkması. Padişah’ın Huzurunda Nefs Paşa’yla Karşılaşmaları ve Tartışmaları

Rûh, zindandan kalkarak doğru Padişah’ın sarayına yöneldi ve Padişah’ın huzuruna çıktı. Nefs Paşa’yı, sinesi kin ve haset yarası ile dolu olduğu hâlde, Padişah’ın huzurunda buldu. Meğer Aşk’ın başına gelen elim olayı fesatçı Nefs Paşa duymuş. “Şu fırsat ganimettir.” zannıyla Aşk hakkında Padişah’ın öfke ateşini tutuşturmak için Padişah’ın huzuruna gelmişmiş. Rûh ilk başta konu hakkında söz açmak istediye de sonra şimdi söze başlarsam Nefs Paşa, benim sözlerime karşı çıkıp yaş kuru müfterice söze başlarsa, vezirlik rütbesini kullanarak ortaya koyacağı iftiraya karşılık vermenin ve Aşk’ı müdafaa etmenin mümkün olmayacağını, susarsam dediklerini kabul etmiş ve kadim dostum Aşk’a zarar vermiş olurum. Şimdilik susmak maksada daha uygundur, diye düşünürken; şunu da düşündüm ki eğer Aşk hakkında bir söz açmadan (A3/46) meclis dağılırsa Aşk hakkında bağışlanma talebini açmadan Padişah’ın huzurundan ayrılırsam, Nefs Paşa kalkmayıp yerinde oturur, belki Aşk’ın aleyhinde birkaç gönül kırıcı söz düzenleyip Padişah’a takdim eder. Nefs Paşa gibi birinin Padişah’ın huzurunda söyleyeceği sözler, Padişah’ın kalbinde yerleşip kabul görür.

Bu konuda en uygun ve en isabetli görüş, benim hızlı bir şekilde söze başlayarak Aşk’ın bağışlanmasını istememdir. Zira Padişah’a arz edeceğim ifadem kötü niyetten uzak olmakla, can dostum olan Rûh hakkında edeceğim bağışlanma talebinin kabule layık olduğu düşüncesi içindeyken hasetçi ve inat birisi olan Nefs Paşa, benim Padişah’ın huzurundan çıkmamı bekleyip yalnız kaldığında Padişah’ı istediği gibi yanılmak arzusunun tavrından hissettiğim için rica makamına çıktım.

Rûh’un Padişah’tan Aşk’ı Bağışlama Talebi

Selam ve tazimden sonra, “Bağışlamanın büyük meliklerin âdetlerinden ve yüce sultanların ahlakından olduğuna dair ilimler bilginiz dâhilindedir. Özellikle o suç, iki samimi kulun birisinden kasten değil sehven çıkmışsa, basiretli Padişah’ımızın af ve merhametinden esiriniz olan bu çok aciz ve çok eski kulunuz Aşk’ı serbest bırakmasını rica ve istirham ederim. (A3/47) Diğer yandan ilk önce dergâhınızın hizmet edenlerinin yüce huzurunuzda ayağa kalkmak boyun borcudur. Zatalinizin sayesinde onunla çoktan beri dost ve sohbet arkadaşı olmuş bir kulunuzum. Adı geçen Aşk’ı affetmenizi ümit etmekten maksadım size yüce katınıza sayısız sevap kazandırmakla beraber yüce adalet ve lütfunuzun sesini herkese duyurmağa acele etmektir.” dediğimde; bu sözlerimi işiterek “Nâru’l-hulefâ’ serî‘atü’l-inṭifâ’i” (Halifelerin ateşi çabuk diner.) sözünün manası üzere Padişah’a yumuşaklık geldi. Başını aşağı eğerek düşünmeye daldı ve evet hayır diye cevap vermedi. (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/A3: 45-47)

Nefs Paşa'nın İhanetin Affedilemeyeceği, Bu Sebeple Aşk'ın Mutlaka Cezalandırılması Gerektiğine Dair Görüşü

*el-İtrâku 'alâmetühü el-hulmü
Ve's-sükünü fi'l-harbi delilü's-silmi*

(Etraflıca düşünmenin yumuşak huyluluğa ve affa, savaşta barışa delil ve işaret) olduğunu bilen kötü niyetli Nefs Paşa, “Hay Allah! Ölüm fırsat olacak ve Rûh’un sözleri Padişah’ı etkileyince iş işten geçip Aşk’tan intikam alma başka vakte kalacak. Bu gibi bir suç bundan sonra ya sadır olur ya olmaz.” diyerek hemen Rûh’a hitap ederek “Ey eyyühe’n-nedîmü’l-kadîm! Hizmetçiler, yüce Padişah’a doğru delil sunmada birbirine eşit olup Padişah’a ^(A3/48) sunduğu bilgiler, ondan bir istek ve karşılık elde etmek için olmamalıdır. Yüce Padişah’a hiyanet ve ihaneti geçenleri korumamaktır. “Sârikatün müsâ'idü sâriğ, mârikatün mu'âzüdü mâriğ” (Hainle dostluk etmenin cinayet gibi ağır bir suç” olduğu malumdur. Bir kimse caninin cinayetine karşı onun için özür dilerse, özellikle de o cinayet Padişah hakkında olursa, onun gibi bir canı ile ortak olmuş olur. Hatta özür dileyenin suçu, suçu işleyenden daha büyük olduğu muhakkaktır. Cinayetin büyüklüğü, öldürülenin büyüklük derecesi kadardır. Caninin kim olduğuna bağlı değildir. Bununla birlikte bazı irşat sahipleri “Kulların günahlarında küçük günah yoktur. Allah Te'âlâ'nın emrine muhalif olan bir kimsenin muhalefeti büyük günahdır.” diyerek Aşk'ın affolunmamasını hatta Rûh'un da Aşk gibi zindana atılmasının gerektiğine dair sözler söyledi. (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/A3: 47-48)

Nefs Paşa'nın Gönlinü Kazanmayı Amaçlayan Rûh'un Bağışlamanın Önemi ve Cezanın Orantılı Olması Gerektiğine Dair Konuşması

Vezirimiz Efendimizin tertip ve düzen ifade eden sözleri gerçek ve doğrudur. Lâkin hepimizin yanlış yapma ve kusur işleme gibi bir yaratılışa sahip olduğumuz da vezirimizin yüce bilgilerince malumdur. Hata ve kusurdan arınmış kim varsa bana göster. Yüce Melik'in af ve bağışını istemeyen bir kimse varsa onu görmek isterim. Suçlu ve günahkâr, iyilik yapan ve itaatkârın hangisi şefaate muhtaç ise lütfen açıklayınız. Hatta Peygamber Efendimiz Hazretleri “Şefâ'atî li-ehli'l-kebâ'iri min ümmeti” (Şefaetim ümmetimden büyük günah sahipleri içindir.) buyurmuştur. “Düşeni kaldırmaya dizginleri çevirmeyen ve bir çaresizin derdine derman olmayan kimse düşünce kalkamaz ve kaldıran da olmaz.” dedikleri acaba boş bir söz müdür? Kusurları affetmek, temiz kudret ve azarlama gücüne sahip olan meliklerce de kabul edilmiştir. Yoksa âcizin affının aczinden dolayı olduğu herkesin malumudur. Hatta bu konuda ediplerin şöyle bir sözü vardır:

*Lâ-tentekim in künte zâ kudratin
Fe's-şafhu min zî-kudratin eşlahu*

Yani, “Hasmını yenmeye kudretin varsa intikam almaya çalışma. Zira kudret sahibinin affı daha iyidir.”

Ve yine “Lezzetü'l-'afvi eṭyabü min lezzeti't-teşeffi” (Affın sonucu şükür ve övgüdür. İntikamla rahatlamanın sonucu pişmanlıktır.) sözü de ne doğru bir sözdür.

Meşhur âlimler, günahları dört kısma ayırıp ^(A3/50) her kısım günaha özel ceza düzenlemeye özen göstermişlerdir. Ufak bir hatanın cezası azarlama, kusurun cezası ayıplama, hiyanetin cezası eziyet, mekruhun cezası onun gibi mekruhla karşılık vermektir. Kıymet bakımından sadık dostunuz olan Aşk'ta zuhur eden suçun karşılığında azarlama yerine zindana atmak gibi daha büyük bir ceza verilmiştir. Elbette bu konuda emir ve takdir Padişah'ındır. İsterse küçük bir suça büyük bir ceza verir, dilerse büyük suç sahibine af elini uzatır. “Aḥsenü'l-mülük men aḥsene fî fi'lihî ve niyyetihî ve 'adele fî cündihî ve ra'yyetihî (Eylem ve niyetinde cömert olan, halkına ve askerine adaletli davranan padişah, meliklerin en güzelidir.) denilmiştir. Affetmenin sevinçli bir haber almadan daha efdal olduğu aşikârdır. Eski meliklerin kendi aleyhlerinde bulunan nice edepsizleri her şeye muktedir oldukları güçlü zamanlarında affettikleri tarih kitaplarında yazılıdır. Kaldı ki Aşk gibi eski ve samimi bir dostun bu kadarlık küçük kabahati yüce nezdinizde affa layık olmasın. Özellikle ^(A3/51) yüce bir soy ve büyük bir asalet, büyük bir suçu da affetmeyi gerektirir. Bizim padişahımız dostuna şöyle dursun düşmanına bile iyilik yapmaktan çekinmez. Çünkü bağışlamak dostların muhabbetini artırır, düşmanın düşmanlığını eksiltir.

Nitekim “Ve aḥsin ile'l-aḥrâri temlikü rikâbehüm feḥayru ticârâti'l-Kerîmi iktisâbuhâ” (Hür kimseler, kölelerine sahip olmak isterlerse onlara ihsan eylesin, bağışlasın. Zira yüce kişilerin ticaretlerinin hayırlısı kulları kazanmaktır.) denilmiştir.

Ve yine “Aḥsin ilen'nâsi testa'bidü kulûbehümü fe ḫalemâ ista'bede'l-insâne iḥsânü” Yani, (İnsana ihsan et ki onların kalplerini kendine âşık ve tenlerini zatına bende kılasın. Çünkü çok kere ihsanın insanı bende kıldığı gerçektir.) denilmiştir.

Ve yine “Ve es’adü’n-nâsi mâ beyne’l-verâ racülün tüktezâ ‘alâ yedihî hâcâtün” (Halk arasında insanların en saadetlisi, kendi eliyle insanların ihtiyacını karşılayan kimse ve ^(A3/52) insanların ihtiyaçlarını karşılamak için açılan padişah kapısıdır.) denmiştir.

Hatta Bâyezid-i Bestâmî Hazretleri, vefat ettiklerinde dostlarından birisi, müşarunileyhi bir gece rüyasında görüp “Kabirde ne gördün, ne işittin?” diye sorunca, “Kabre konup diriliş gerçekleşince, iki melek gelip ‘Ne getirdin?’ diye sorduklarında, Burası pek yüce bir padişah kapısıdır. Bu kapıya gelen kimseye ‘Ne istiyorsun? denir. Ne getirdin?’ denmez.” cevabını verince, derhal yanından çekilip kendileri cevabını verdi.

Ve yine denmiştir:

*Ahşin izâ kâne imkân ve maqderatün
Felen yedüme ‘ale’l-ihsâni insânü*

*Men kâne li’l-hayri mennâ’in feleyse lehü
‘Ale’l-haqqıki ihyânü ve hüllânü*

(İmkân ve kudretin varken ihsan eyle. Zira insanın vakti her zaman ihsana uygun olmaz. Hayra engel olan kimsenin gerçekten sadık dostu yoktur.) (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/A3: 49-52)

Nefs Paşa’nın Rûh’un Bu Etkili Konuşmasına Karşı, Kuralları İşletilmeyen Bir Devletin Zaaf Yaşayacağına Dair Cevabı

Rûh, Vezir’i susturucu bu cevapları verince, hasetçi Nefs Paşa’nın ağzı durmayıp şöyle cevap vermiştir: “Ya Rûh! (A3/53) Saltanatın namusunun hürmetinin ve memleketin haşmetinin birçok şartı vardır. Onlarla devletin kurallarını güçlendirmek ve yüce devlet binasını sağlamlaştırmak meliklerin yapması gereken en önemli görevleridir. Halk arasında karışıklık, ülkelerin zayıflama ve yok olma sebebidir. Padişah bu surette elinin altındakilerin durumundan bir an bile gâfil olmamalı ve mahiyetindekilerin iyi ve kötü durumlarını detaylı bir şekilde araştırmalıdır. Zira onların arasında padişahın düşmanları ile dostluk kuran ve kendi nefesine uyararak padişahın işlerini düşünmediği gibi devletin sırlarını yabancılara ifşa eden ve bunlar gibi diğer kişiler fitneye sebep olma cihetiyle onları zor kullanarak devletteki görevlerinden uzaklaştırmak, melikler için zaruridir. Aşk’ın bu suçlardan bazısını işlediğine şüphe yoktur. Onun geçmiş hareketleri niyetinin kötülüğüne delildir. “Vemen ekrame’l-le’îme fehüve melûmun” (Kim alçak birine ikram ederse o da onun gibidir.) sözünün doğruluğu, “Ke’ş-şemsi fî râbi’ati’n-nehârî” (Güneşin gündüzün ortasında (öğle vaktinde) olduğu gibi açık seçiktir.) sözünde ifade edildiği gibi aşikârdır.

*İzâ ente ekramte’l-kerîme melektehü
Ve in ente ekramte’l-le’îme temerradâ*

(Sen asil bir zata iyilik edersen ona sahip olursun. Eğer bir alçağa iyilik edersen daha da küstahlaşır.) (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/A3: 52-53)

Konuşmasını Yapıp Susan Nefs Paşa’ya Rûh’un Cevabı

“Ey Vezir! Aşk biraderimiz iyi hizmet eden bir kul, eski ve samimi bir dost, ^(A3/54) sadakatli ve şefkatli bendenizdir. Hakkında iyi musahib, sâlih bir dost denmeğe lâyıktır. Bununla birlikte bir anlık bir gafletle kendisinden sadır olan küçük bir kusur sebebiyle binlerce pişmanlık duyup tövbe etmiş ve padişahın huzurundan uzaklaştırıldığı için gözlerinden yağmur gibi yaş dökmektedir. Mesnevî-i Şerif’te şöyle denmiştir:

*Âhîr-i her girye âhîr handeîst
Merd-i âhîr-bîn mübârek bendeîst*

*Bâş çun dülâb-ı nâlân çeşm-i ter
Tâ zi-şahîr-ı cân ber-rüyed hazer*

(Her ağlamanın sonu gülmedir. Sonunu düşünen tedbirli kimse mübarek bir bendedir. Dolap gibi inleyip gözün yaşlı olsun ki can arsandan çeşitli çiçekler açsın.)

*Merkeb-i tevbe ‘acâ’ib merkebest
Ber-felek-i tâze beyk lahza zi-pest*

*Çun ber-ârend ez-peşîmânî enîn
‘Arş lerzed ez-enînü’l-müznibîn*

(Tövbe merkebi acayip bir merkeptir. Tövbe merkebi bir anda ^(A3/55) yerden göğe sıçrar. Günahkârlar işledikleri ve farkında olmadan işledikleri günahlardan dolayı Allah'a yönelir ve samimi bir şekilde yalvarırlarsa onların yalvarıp yakarmasından yer gök inler.)

Aşk'tan kazara meydana çıkan bir kusur, "Çün kaçâ âyed reved dâniş be-h'âb" (İlâhî kaza tecelli edecek olursa ilim ve feraset uykuda olur.) manası üzere insan kendisini kazadan koruyamaz. Kasıt olmaksızın Aşk'tan zuhur eden hafif hırıltı şeklindeki gülme sebebiyle ebedi bir cezaya çarptırılmasına hiçbir vicdan rıza göstermez. Özellikle Yüce Padişahımız onun hakkında mahcubiyet duygusu ve güzel ahlaktan başka çirkin şeylerle lekeli olduğuna dair bir kanaat sahibi değildir. Aşk kulunuz, kullukta güzel bir ahlakla hareket eden kullardandır. Sadece bir defa zuhur eden küçük bir kusur ve ölçüsüz ortaya çıkan davranış, onu efendilerinin gözünden düşürmez. Zira insanın birkaç kabahati onun kemaline zarar vermez. Nitekim güneşin üzerindeki lekelerin ziyasına hiç zarar vermediği gibi insanın da bir kabahatle kovulmayacağı aşikârdır. Bir güzel davranışla kişi ^(A3/56) faziletli sayılmaz ve bir de intikam almak kulların, affetmek ise meliklerin şanıdır. Aşk'tan kazara zuhur eden küçük bir kusur için lütfen onun güzel vasıflarını yok saymayınız. Özellikle Aşk'ı duçar olduğu gönül kırgınlığından ancak sultanın lütfü ve merhameti kurtarır. Padişahımızdan merhametli bir bakış ve melik hazretlerinin lütfundan bir hayra nail olması, Aşk'ın bu beladan kurtulmasına yeter." dedi.

Daha sonra intikam almaya çalışan Nefs Paşa'nın Aşk tarafına teveccühüne sebep olacak şekilde kalbini yumuşatmak için samimi bir niyetle Nefs Paşa'dan yardım isteme gayesiyle söze başlayarak şöyle dedi: "Sadık kulunuzun nadir bilgi sermayesine sahip olduğu malum ve vezirler arasında küçük düştüğü açık olduğu hâlde bağışlanması için üzerime düşeni yaptım. Siz değerli vezirimizden rica ederim ki bir kula yakışır şekilde Melik Hazretlerinin huzurunda ona yalvararak görevimi yerine getirmem hususunda bu kulunuza yardımcı olursanız beni sevindirmiş olursunuz. Zira zât-ı devletiniz gibi yüce birinin şahsına lâyük olan ve sizin gibi yüce birine yakışan da şeref ve kıymet sahibi kimselerden çaresiz duruma düşenlere yardım etmektir. Çünkü ^(A3/57)

*Küllü'l-ümürü temürü 'anke ve tenkâzî
İlleş'şenâ'ü fe innehü leke bâkî*

(İnsanın her emri, işi geçer ve bir gün son bulur. Baki kalan ancak övgü ve hayırla hatırlanmaktadır.) denilmiştir.

Ve yine "İzâ künte fî emrin fekün fîhi muhsinen fe'ammâ kalîlin ente mâzin ve târikuhü" (Yüce bir makamda olduğun müddetçe herkese ihsan eyle. Zira olur ki çok zaman geçmeden o makamı bırakıp da gidersin.) denilmiştir.

Zât-ı devletiniz gibi yüce kimseler, seçkin bir ahlakla muttasıf olurlar. Ancak aşağılık olan cahil ve kaba kimseler düşkünlere yardım etmede yüz ekşitir, gösterişe kapılır, zorluk çıkarır ve zulmederler. O gibi alçak kimse güzel ahlakını sergilemek için kendisini zorlasa da yaratılışındaki kötü huyu engel ve zahmetler çıkararak güzel söze lisanı hareket etmez ve gönlü güzel işlere meyletmez. Allah onun mülkünü kıyamete kadar daim etsin. Hâlbuki âlemi fetheden bir aslan olan Padişahımızın şaha yakışan mizacı, tam bir şefkat ve merhamet ile yaratılmıştır.

Bu şekilde "en-Näsü 'alâ dîni mülûkihim" (İnsanlar idarecilerinin dini üzeredirler.) sözü gereğince hepimiz hem güzel ahlak hem kötü huyla yaratılmamız ^(A3/58) en önemli çekincemizdir, diyerek Nefs Paşa'yı razı etti ve ikisi birden kalkıp Padişah Hazretlerinden çıkacak talimatı beklediler. Padişah, aralarında geçen sözleri dinledikten sonra, "Siz şimdi gidiniz. Ben bu hususu güzelce mütalaa edeyim. Ancak konu malumum olması sebebiyle, bu konuyu huzurunda aslından noksan yahud ilave ile bir daha tekrar etmeyiniz." cevabıyla meclisi dağıttı. (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/A3: 53-58)

Rûh'un Konuşmalarından Etkilenen Padişah'ın Kendisini Ceza Vermeye Teşvik Eden Vezir Nefs Paşa'ya Cevabı

Merhamet sahibi Padişah'a Nefs Paşa'nın konuşmalarından infial hâsıl olup sert bir şekilde şu konuşmayı yapmıştır: "Sen dostları giybetin, arkadaşları çekiştirmenin ne kadar ayıplanmış olduğuna hâlâ vâkif değilsin. Hukuku unutmamanın, ana babaya karşı gelmeyi uygun bulmanın ve sadık bir dostu feda etmenin ne kadar zararlı olduğunu bilemiyorsun. Neden "Men kâne'n-näsü 'indehü sevâ'en lemyekün lehü illâ şudekâ'un.", "el-Kerîmü yüvâsî ihvânehü fî devletihî ve'l-le'imü yeğta'uhum.", "Tülü'l-gâzab yürîşü'n-naşab." Men lem yetehammel sehve ehîhi ihtemele 'amde e'âdihî." "Men hâfe saşveteke temennâ mevteke" ^(A3/67) (Bir kimsenin yanında herkes eşit olursa onun dostları olmaz. Herkesi değerine göre sevmelidir. Kerim kimse, iktidarında dostlarını sevindirir ve onların işlerini düzenler. Cimri ve alçak kimse ise büyüdükçe eski dostlarını kendinden uzaklaştırır. Eskisi gibi hürmet etmez. Dostlarının hatasına tahammül etmeyen, düşmanlarının kasıtlı yaptığı yanlışlarına tahammül eder. Bir kimse senin kahır ve gazabından emin olmayıp şerrinden korkarsa dünyadan ayak çekmeni arzu eder.) hikmetli cümlelerini göz önüne almıyorsun.

Aşkın sana hiçbir şekilde zararı olmadığı hâlde ona düşmanlık beslemen bir şeye bağlı olmayıp ancak Padişah'ın nedimi olması sebebiyle, gelecekte benim aleyhimde lisanından bir söz çıkar da benim gözden düşmeme sebep olur

şeklindeki yanlış düşüncenizden ileri gelir. Hâlbuki bir göreve atanma ile görevden alınma benzer şeylerdir, denmiştir. Padişah'ın gazabını çekecek bir iş işlersen derhâl azlolunursun. Zindana atılmak, Aşk'ın aklında (A3/68) olmadığı hâlde küçük bir şey sebebiyle zindana atıldığı gibi. Aşağıdaki beyitleri divanlarda görmemiş gibisiniz:

*Muqadder zâhir olsa men'ine tedbîr yokdur yok
Sicillât-ı kazâyı kudret-i tağyîr yokdur yok⁵*

Aşağıdaki şu beyit, mütalaanızdan geçmemiş gibidir:

*Çok belâ eyler işâbet çok kibârîñ başına
Şâ'ika nâzil olur ekşer çenârîñ başına⁶*

Şu beyti de okumadın mı?

*Gül bülbül ü bülbül de dikenden müte'ezzi
Bu bâğda hiç kayddan âzâde bulunmaz⁷*

Ve şu beyti de mi görmemiş yahut duymamış gibisiniz:

*Şine-i gül çâk u çâk (u) cân-ı bülbül derdnâk
Bâğ-ı dehrîñ mübtelâsı gül mi dür bülbül mi dür⁸*

Biz eski hizmetleri yok saymayız. Senin vehimlerin için senelerden beri sâdikâne ve âşıkâne hizmetimizde bulunanları kapımızdan çıkarmayız. Sendeki bu fâsid fikirle her kimi getirsem onunla böyle (A3/69) olursun. Bunca müddetten beri nedimimiz bulunan şahıstan gafletle çıkan bir kusur sebebiyle huzurumuzdan çıkarma yoluna gitmeyiz. Bütün zamanlarda küçükler büyüklerin lütuflarını istirahat edegelmüşlerdir. Dostlar birbirleriyle hep aynı derecede ve birbirine bağlı olup dostları için melik hazretlerinden yardım istemelidir ki bizim amel sayfalarımıza büyük bir ecir, büyük bir sevap, acil övgü ve sonrası için güzel karşılık yazdırırlar. Büyüklerin lütufları küçükleri köleleştirir, dediklerini bilmez misin? Hatta Hz Ali Efendimiz, "Bi'l-birri yûsta'bedü'l-hur" (Hür kişi iyilikle itaatkâr kılınır.) buyurmuşlardır. Hür bir kimseye ihsan edersen bu kimse itaat ve bağlılıkta kendini kul mertebesinde görür. "el-insân 'abîdü'l-ihsân." (İnsan ihsânın kuludur.) denilmiştir. Keşşâf tefsirinin sahibi Zemahşerî'nin (ö.538/1144) "el-Kerîmü mükerramün fî külli mekân ve'l-le'imü melûmün bi-küllü lisan" (Asil kişi her yerde saygıdeğerdir. Adi kişi ise her lisanda kınanmıştır.) kelâmı bu manayı anlatır. Bu durum, "Men kâne lehû hulûkun hasen feküllü mekânin lehû vatan" (Güzel ahlâklı olan kimseye her yer vatandır.) sözlerinden de anlaşılacaktır.

Hediye iki kısım olup birisi söz ile diğeri el iledir. Söz ile hediye, Rûh'un Aşk lehinde söylediği ibret verici, merhamet dolu sözlerdir. El ile olan hediye (A3/70) rüşvet olmaksızın sadece gönül almak için getirilen şeydir. Kudâî'nin (ö.454/1062) *Şihâbu'l-Ahbâr* isimli eserinde anlattığına göre Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: "el-Hediyetü tühübü's-sem'a ve'l-başara" (Hediye verilen kimse hediye getiren kimseye yakınlıkduyar ve sonunda ona muhabbet duyar Hediye getiren kişinin aleyhinde söylenen sözleri işitmez ve gözleri de onun ayıp ve noksanını görmez.) demektir.

Bu nedimler her zaman sana saygı ve hürmet hediyesini verdikleri hâlde bunların aleyhinde bulunmak size yakışıyor mu? Hükmün altında yaşayan halkın kalpleri müttetik ve aralarında gerçekleşmiş bir ayıp gizli olmayıp huzurda güvenilir bir dost, gıyapta azgın bir düşman olsalar o tür halkın meliklerine ne faydaları olur ve onlardan ne tür bir şey istifade olunur? Bu gibilere göz bebeği denecek kadar gerçek dost denir. Yani bunlar birbirlerine kavuştuklarında birader neredesiniz, görüşemiyoruz, derlerse de içlerinde söyledikleri söz yoktur. Eğer Aşk'ı sorarsan onun hayâ ve utanma duygusuna karşı verilen ceza yeter ve benim ecdadımdan veraset ile elde ettiğim ahlâkım af ve ihsan olmakla bunlara iltifat etmek benim her zamanki ahlâkımdır." buyurdu." (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/A3: 66-70)

Fikr'in Nefs Paşa'yı Evinde Ziyareti , Nefs Paşa'ya Hasedin Kötülüğü Ve Yöneticilerde Bulunması Gereken Vasıflar Konulu Veciz Hitabı

Nefs Paşa, konağında başını aşağı eğerek derin bir düşünceye dalıp otururken dostlarından üçüncü nedim Fikr Bey ziyaretine geldi. Vezir'i bu hâlde görünce gönülden yardımcı olmak için elinden gelen bir şey olup olmadığını

⁵ Bu beyit, 19. yüzyıl divan şairlerinden Mehmed Memduh Faik Bey'e aittir. Bk. Yavuz, 2016: G154/1.

⁶ Bu beyit, 19. yüzyıl divan şairlerinden Mehmed Memduh Faik Bey'e aittir. Bk. Yavuz, 2016: G209/1.

⁷ Bu beyit, 19. Yüzyıl divan şairlerinden Mustafa Sâmî Bey'e aittir. Bk. Erdoğan, 19 Ağustos 2023.

⁸ Bu beyit, 16. yüzyıl divan şairlerinden Üsküplü İshak Çelebi'ye aittir. Bk. Keklik, 2014: G68/3.

sordu ve “Ben senin ince düşünceli, derin görüşlü ve her mecliste görüşü doğru, şefkat sahibi eski bir dostunum. Kerem ve ihsan buyur. Bu efkârınıza sebep her neyse, bana ifade buyurunuz.” dedi. Nefs Paşa Fikr’in bu samimi ve ısrarcı sözleri karşısında, Padişah’ın huzurunda geçen (A3/72) olayları tamamıyla anlattı. Fikr Bey de üzüntülü bir şekilde hitaba başladı: “Sen, Aşk gibi irfan sahibi bir nedimi hüsrân vadisine atarsın da Padişah Hazretlerini, onun sıkıntısını bitirmez, kederini ortadan kaldırmaz mı sandın? Heyhat! Cömertlerin babası olan Padişah Hazretleri, kıdem sahibi samimi hizmet eden dostları bilmezler mi? Özellikle Padişah’ımız öyle büyük bir emirdir ki biz onun atasından miras kalmış hizmetçileri ve çeşitli lütuflarını tatmış nedimleriyiz ve onun huyunun kokusu bizim ruhlarımızın gıdasıdır. Hâlbuki Aşk, hizmetini unutturacak, hürmetini ayakaltına aldırarak sakınılacak bir şey de yapmamıştır. Ey vezirlerin en büyüğü! Akıllı adam, yapacağı bir işin başında amacını ve sonunu düşünmesi, araştırması gerekir. Zatialiniz, bu gibi değerlendirmeyi dikkate almaksızın sonu kötü bir işe kalkışmışsınız.” dedi.

Nefs Paşa, Fikr’in dokunaklı ve haktan yana sözlerini işitince; bu konuda “İşin sonunu düşünemediğimi ben de biliyorum. Ne çare ki bir iştir oldu. Gönülden düşmeden, durumum değişmeden önce, başıma gelebileceklerin önünü almak için senden gerekli yardımı isterim.” dedi. Fikr, bu söze cevaben “Benim indimde (A3/73) senin hakkında barışı sağlamak, kurtuluş yıldızının doğuşuna sebep olmaktır. Zatialiniz, açık ve gizli her şeye samimi dostluk ve sözünün eri olma ile temiz bir şekilde yeniden başlamaya ve yeteri kadar muhabbet kazanmaya çalışmanız şanın için önemli ve gerekli olmuştur. Malumunuz olsun ki yüce gönlünüz, bir dosttan dertli ve kırgın olursa, o tür dostlardan muhabbet ümit edilmez. Sen muhabbetinde kırıcı ve sert olduğun zaman senin için yumuşak dost bulunmaz. Nitekim “Kemâ tûdînü tûdân ve kemâ tûkîlû tûkâl” (Sen nasıl ceza aldırırsan sana da aynı şekilde ceza verilir.) denmiştir.

Bu zamanda dostların çoğunu insaniyetten yüz çevirmiş bulursun. İhsan ettiğinden kötülük, iyilik ettiğinden hıyanet, yardım ettiğinden ihanet görürsün. Bu dediğim şahıslar devlette makam mevki sahibi olmuş kişilerdir. Bunlar her an içinizde ateşli kömür parçası saklamanızı ve ipten yapılmış tuzağa yakalanmanızı beklerler. Çünkü bunlar her ne kadar nimetinizle beslenseler de kahr ve gazabınızdan pek de emin olmadıklarından “Men hâfe şavveteke temennâ mevteke” manası üzere, gücünüzden korktukları için ölümünüzü yahut makamınızdan düşmenizi arzu ederler.

Nefs Paşa Hazretleri, siz yüksek makam ve mevki sahibi bir kişisiniz. Şahsiyetiniz, haysiyetiniz ve meziyetiniz bakımından çok yüksek bir zat olduğunuzdan bu aciz kulunuz zatialinize öğüt verecek mertebede olduğumdan benim için bu konuda konuşmam (A3/74) uygun değilse de aleyhinde konuştuğunuz Aşk kulunuz önemli ilimlerde mahir ve fikir tartışmalarında herkesten yüksek, belki sizin yanınızda da bu bilindiğinden inatlaşmayı bırakıp kendinizi onun yerine koymak, kendini büyük bir vezire layık görmektir.

*Çeşm-i inşâf kadar kâmile mîzân olmaz
Kişi nokşânını bilmek gibi ‘irfân olmaz’⁹*

beytini hatırlayarak Aşk’ın hakkında atıp tutmaktan vazgeçmek kıymet bilen yüce kişiliğinize daha uygundur.

*Akla mağrûr olma Eflâtûn-ı vakt olsañ dahî
Bir edîb-i kâmile gördükde tıfl-ı mekteb ol¹⁰*

Hasbelkader bizim gibilerin bu makama ulaşmamız sarf (şekil bilgisi) ilminden Maksûd ve *Tasrîf* ve nahivden (cümle bilgisi) *İzhâru’l-esrâr* risalelerini okuyup da muallim-i evvel (Aristo) olmak ve çeşitli ilimlerde güç ve kudreti olan zahîrî ve batînî ilimlere sahip iki kanatlı bir zatın da muallim-i sâni (Farabî) olması gibidir.

Sivas Valisi Erzincanlı Hacı İzzet Paşa Hazretleri (ö.1893) seksen dört tarihinde¹¹ Amasya’ya geldiklerinde bir gün rüşdiye mektebine gelmiş ve doğru okulun muallim-i evvelinin odasına girip bir köşeye oturmuş ve kapı arkasında oturan muallim-i evvele âlimlerden biri zannıyla bazı sorular sormuş (A3/75) fakat hiç birisine cevap alamamış. Bu durumdan rahatsız olan vali, arka taraftaki pencereden mektebin içinde oturan ihtiyar bir zatı görmüş ve muallim-i evvele “Şu oturan zat kimdir?” diye sormuş. “Muallim-i sâni’dir.” cevabını alınca, çağrılarını istemiş. Muallim-i sâni valinin huzuruna gelince, vali saygı ve hürmetten sonra, “Efendi hazretleri, bir kimse hiç görmediği bir beldeye gelince ilk önce o memleketin nesini yemeli ki o memleketin havası ve suyu o kişiye zarar vermesin?” sorusuna karşı yekten “Soğanını yemelidir.” cevabını almış. Valinin “Buna dair bir eser var mıdır?” sorusuna muallim-i sani “Evet, ‘Men ekele fehâ arzınâ lem yedurrahû mâ’uhâ’ (Kim bizim toprağımızın soğanını yerse suyu ona dokunmaz.) hadis-i

⁹ Bu beyit, 17. yüzyıl divan şairlerinden Bursalı Tâlib’e aittir. Bk. Erdem, 1994: G38/1.

¹⁰ Bu beyit, 17. yüzyıl divan şairlerinden Nef’î’ye aittir. Bk. Akkuş, 1993: G73/2.

¹¹ Hacı İzzet Paşa 1284-1296/1867-1879 yılları arasında Sivas valiliği yapmıştır. Burada seksen dört tarihi ile kastedilen hicri 1284 yılı olmalıdır miladi bu tarih 1867 yılına karşılık gelmektedir. Bu bilgiye göre Ahmet İzzet Paşa Sivas Valisi olduğu 1284/1867 tarihinde Amasya’yı da ziyaret etmiştir.

şerifi" deyince, vali muallim-i sani hakkında hürmeti artırıp uzun bir sohbetten sonra şaşkınlığa sebep olur diyerek oradan hareket etmişlerdir.

İşte Aşk bendeleri, kendisini ayakkabı gibi ayakaltında gösterirse de büyük meclislerde el üzerinde götürülecek saygın bir kişidir:

*Zillet erbâbı olur bâb-ı ilâhîde 'azîz
Halk câmi'de el üzre götürür pâ-büşm¹²*

(A3/76) Bunun gibi güzel konuşma yeteneğine sahip sadık bir dostu kaybetmeyip ona daima lütuf ile muamele etmek, saadet zamanında bahtiyarlık sebebi, felaket zamanında ise zaruri ihtiyaçtır. İnsanı hemcinslerine sevdiren bir huy varsa o da herkesin kabahatini örtmek, faziletini yaymaktır. Yüce gönlünüzde dolaşan evham sebebiyle Aşk'a düşmanlık ederek sonuç almaya çalışmanız fırtınalı havada vapura binmek gibidir. Kendisine inci dizilen ipliğin inci gibi kıymetli olmadığı gibi Aşk'ın şeref kazanmış olması da büyüklerle görüşüp sohbet etmesi sebebiyle değildir.

Büyükler "Ahsin ilâ men temlikühü yühşin ileyke men yemliküke" (Kendinden aşağıda olanlara ihsan ve ikramını artırırın, kendinden büyükler de yardım ile seni memnun ederler.) demişlerdir. Eğer bu makamlar, herkesçe bilinen ilminiz ve kaleminizin damlaları ise de tekrar söylemekten maksadım budur ki barışın sebeplerini önce kendinde teati edip sonra insanları aracı kılarak istenilen şeye kavuşmak kolay olur. Lâkin zatialiniz şüphelenerek kuşkulandığınız kişilerin aleyhlerinde söz söylemekten çekinmiyorsunuz. Hâlbuki padişahlar huzurunda susmak, güvenlik ve esenlik sebebi olup rahatsız edici sözün sonu pişmanlıktır.

Nitekim bu konuda denilmiştir: (A3/77)

*İhfaz lisâneke eyyühe'l-insânü
Lâ-yeldeğanneke innehü şü'bânü
Kem fi'l-meğâbiri min katli lisânihî
Kânet tehâbü likâ'ehü el-akrânü*

(Ey insan! Ferasetle lisanını ağzına gelen sözü söylemekten koru. Zira lisan zehirli bir hayvan olan ejderha gibidir. Büyüklerin aleyhinde söylenen her sözü büyüklere yetiştirirsen o lisan seni sokar. Heybetinden nice kimselerin korktuğu birçok bahadır lisanı yüzünden öldürülüp kabirde yatmaktadır.)

Bir de senin Padişah'a etmiş olduğun gammazlık, Hama kumaşı gibi yüzü parlak ise de içi çürüktür. Nitekim bu konuda denilmiştir: Süslenmiş ve yapay davranışlar, iç yüzü adi olan kumaşların görünen yüzündeki güzel süse benzer. Bununla birlikte zatialiniz, Padişah'ın huzurunda bir kimsenin aleyhinde çok konuşursanız Padişah Hazretleri senin sözünü kötü niyete yoracağından tesirsiz kalacağı aşikârdır. Bir de sultanlara öğüt veren kimselerde can korkusu ve altın ümidi olmamalıdır. Senin ise bu ikisi gönlünde gizli ve saklıdır. Çünkü padişah aleyhinde söylenen sözü padişaha yetiştirmenin hikmeti, söylenen kimseyi padişahın huzurundan düşürüp memuriyetin devamına sebep olur. Bunun neticesi de altın elde etmek yahut başı padişahın hüsmundan korumaktır.

Aşağıdaki beyit tam sizin hakkınızda söylenmiş gibidir: (A3/78)

*Rûz-ı 'omret şeb şod u der-fikr-i esbâbî henüz
Ber-tenet her müy şubhî geşt ve der-î âbî henüz*

(Nefis yemekler ve leziz nimetlerle beslediğin bedeninin siyah tüyleri ağarmış, üstüne titrediğin ömrün sona gelmiş ve bir ayağını kabrin kenarına koymuş ve memuriyetsiz elli sene daha yaşasan mevcut gelirlerinizin geçiminize yeteceğini bildiğiniz hâlde hâlâ geçim derdiyle uykudasın.)

Hâlbuki aşağıdaki beyit gereğince:

*Olsa halkûñ rızkı hâşıl verziş-i tedbîr ile
Küdegân-ı bî-zebân mahrûm olurdu şîrden¹³*

"Eğer insanın rızkı tedbir ile meydana gelmiş olsaydı, lisan ile süt istemeye güç ve kuvveti olmayan çocuklar süttten mahrum olurlardı." Bununla birlikte zatialilerinizden daha çok yüksek ve zengin belki bütün dünyaya sahip olan yüce kimseler aşağıdaki beyit gereğince yerin altında meskûndurlar:

¹² Bu beyit, 17. yüzyıl divan şairlerinden Nâbî'ye aittir. Bk. Bilkan, 2011: 2/ G573/2.

¹³ Bu beyit, 17. yüzyıl divan şairlerinden Nâbî'ye aittir. Bk. Bilkan, 2011: 2/G644/1.

*Var fenâ deştin temâşâ it açup 'ibret gözün
Nîçe İskender türâb olmuş nîçe Dârâ yatar*¹⁴

Şimdi zatıalilerine yakışan şu iki beytin ifade ettiği şekliyle tövbe ve istiğfardır: (A3/79)

*Elâ yâ eyyühe'l-mağrûru tüb min ğayri te'hîrin
Feinne'l-meote feye'tî ve lev şuyyirte Kârünen*

*Bisillin mâte Aristotalis, Bukrât bi-felâc
Ve Eflâtun bi-bersâm ve Câlinus mebtünen*

(Kendisi ve hazinesi yere batırılan Kârûn gibi zengin olsan bile bir gün ölüm kadehini içeceksin. Bu malumun iken zatıalinizin görevi hemen tövbe etmektir. Dünyanın en büyük tabipleri olan Aristo, Bukrât, Eflâtun, Câlînûs bile ölümün yakıcılığından yakalarını kurtaramamıştır.) Aristo, sînin kesri ve lâmun teşdîdiyle sill ismi verilen akciğerde oluşan bir yara ile, Bukrât vücudunun yarısında meydana gelen inme ile, Eflâtun bânın kesri ve sînin fethi ile birsâm adı verilen halüsinasyon görme hastalığıyla, Câlînûs ise içerisi boşalarak ölüme sebep olan hastalıklara çare bulamadan öldüler. Kısaca:

*Şeref virmez düir ü gevher kemâl olmaz zer ü zîver
Hüner kesb it hüner baħır-ı fazîlet kân-ı 'irfân ol*¹⁵

Yine şu iki beyti duymuş olmanız gerekir: (A3/80)

*Perde-dârî mî-koned ber-tâk-ı Kisrâ 'ankebût
Bûm nevbet mî-zened ber-ka' a-i Efrâsiyâb*

*Toħm-ı ihsân-râ çu dârî ber-feşân ey bî-haber
Çunki dâni dâne-i 'omret ħored in âsiyâb*

(Kayser'in kasrında örümcek perdedarlık yapıyor. Efrasiyab'ın sarayında baykuş nevbet çalışıyor. Ey bilgisiz kimse! Sen sana bağışlanan ömür tohumunu boşa saçıyorsun. Bilirsin ki bu değirmen ömür danesini yer, bitirir.)

Tellalın omuzunda taşıdığı malların kendisine zenginlik vermediği gibi göz kapanınca elden çıkacak malların faydasız olduğu aşağıdaki beyit ile ifade edilmiştir:

*Nedür sûdı bu bâzâr-ı fenâdna celb-i emvâliñ
Ġnâ virmez metâ'-ı müste'ârî dūş-ı dellâliñ*¹⁶

Şeyh Sa'dî Hazretleri, Gülistân'ın birinci bölümünde¹⁷ der ki: Cengiz Han neslinden Oğulmuş Han'ın sarayının kapısında bir çavuşun oğlunu gördüm. Aklı, zekâsı, anlayışı, sezgisi ne kadar methedilse ondan fazlaydı. Görünüş ve ahlak güzelliği ile padişahın nazarında kabul gördü. Çünkü ilim adamları demişler ki: Zenginlik hüner iledir, mal ile değil. Büyüklük akıl iledir yaş ile değil." Bu çocuk, sultanın sevgisini kazanınca diğer çavuşzadeler onu kıskandılar. Onu hıyanetle itham edip idamını istedilerse de bir şey elde edemediler. (A3/81) Çünkü aşağıdaki beyitte görüleceği gibi:

*Düşmen çî koned çü mihribân bâşed düst
Ma'sûk her ânçi mî-güyed cümle niküst*

(Bir kimse diğer bir kimseyi gerçekten dost kabul edip severse düşman bin türlü hile ve desise ile onu sevdiğinden ayırmak istese de ayıramaz. Hatta sevgili her ne derse, dediği âşığın yanında makbuldür.)

Padişah, çavuşzadelerin iftira ve ithamlarını öğrendikten sonra "Onların senin hakkındaki düşmanlıklarının sebebi nedir?" diye sordu. Çocuk cevap verdi: "Saye-i devletinizde herkesi memnun ettimse de hasetçileri memnun edemedim. Çünkü hasetçilerin amacı, beni sizin hizmetinizden ve nimetlerinizden uzaklaştırmaktır.

Zatıalinizin fikri de anlatılan hikâyedeki çavuşzadelerin bozuk fikirleri gibidir. Nefs Paşa, Fikr Bey'in nasihat dolu sözlerini işitince, "Anlatılanların hepsi hak ve hakikat olup ibret verici bir nasihattir. Ben bu konuda meramıma

¹⁴ Bu beyit, 16. yüzyıl divan şairlerinden Bursalı Rahmî'ye aittir. Bk. Erdoğan, 2017: G73/4.

¹⁵ Bu mısra, 16. yüzyıl divan şairlerinden Bâkî'ye aittir. Bk. Küçük, 1994: K11/9.

¹⁶ Bu beyit, 18. yüzyıl divan şairlerinden Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî'ye aittir. Bk. Kutlar Oğuz, 2017: G74/1.

¹⁷ Hikâyenin devamı için bk. Şeyh Sa'dî-i Şârâzî, 1980: 329-330.

ulaştım. Kendi durumumla ilgili işin sorumluluğunu size verdim. Zira biliyorum ki görüşünüz isabetli, fikriniz asıldır.” dedi.

Fıkr Bey cevabında, “Sen kırıclıktan ve hasetten uzaklaşıp hayra yöneldiğine Allah’a yemin etmelisin ki benim gayretim faydalı olup maksadına erişeyim, ona göre gayret göstereyim. Çünkü sizin yüce kişiliğinizde bir çeşit haset müşahede (A3/82) ediyorum. Hâlbuki büyükler zayıflara küçümseyerek, şerefli kimselere hasetle bakmamalıydılar. Zatalinizin Aşk aleyhinde Padişah’ın huzurunda konuşması ile beş on sene zindanda eziyet çekmesini istemesi, Padişah’a benim aleyhimde bir söz söyler de izzetim zillile dönüşür diye haset neticesidir. Bununla birlikte zataliniz, hasetle vasıflandıkça huzurlu bir hayat geçiremezsiniz. Hazret-i Ali *Lā-rāḥate ma’al-ḥased*. “Hasetle beraber rahatlık yoktur.” buyurmuşlardır.

Haset bir şahsa verilen nimetin yok olmasını istemektir. Yüce Allah’ın bir kimseye ihsan buyurduğunu başkasına vermesi, olacak şey değildir. Öyleyse hasetçinin gayesi olanı kabul etmek değildir. O, hiçbir zaman dünyada sevinç ve huzur dolu güzel bir hayat bulmaz. *Keşşâf Tefsiri*’nin sahibi Mahmûd Zemahşeri’nin “Laḥmu’l-mer’i ye’külühü ehlü’l-ḥased kemâ ye’külü’n-nemru veledel-’esed.” (Büyür de başıma bela olur diye aslanın yavrusunu kaplanın yediği gibi hasetçi de haset edilenin etini yer.) sözü ne kadar güzel bir sözdür.

Fıkr’in bu etkileyici sözlerini dinleyen Nefs Paşa, bir daha Aşk’ın aleyhinde bulunmayacağına yemin edip söz verdi. (Yetkin, Amasya Bayezid: 1708/A3: 71-83)

Sonuç ve Değerlendirme

Nakd-i Hâtır, Abdurrahman Kâmil Efendi’nin lisan ve kalemi diğer bir ifadeyle söz ve yazıyı karşılaştırdığı bir eseridir. *Nakd-i Hâtır*’da lisan ve kalem dışında doğruluk, ilim, akıl, edep, tevazu, istişare gibi insan ilişkilerini ele alan konular da işlenmektedir. Eserin en geniş ve en son yazılan nüshası, Amasya Bayezid Yazma Eserler Kütüphanesi 1708/3 numaralı nüshadır. 143 sayfadan oluşan nüshanın 29-85 sayfaları arası yani eserin üçte birlik bölümü, makaleye konu olan hikâyeye ayrılmıştır. Hikâye, bu yönüyle *Nakd-i Hâtır* içinde müstakil bir eser görünümündedir.

Bu uzun hikâyenin yazılış amacı, tatlı ve doğru sözün tesirini ortaya koymak; okuyucunun şevkini, dinleyenin zevkini artırmaktır. Zira hikâye, en zor konuların bile kolayca anlatılmasına ve anlatılanların akılda kalmasına imkân tanıyan bir anlatım tekniğidir. Yazar, tatlı ve doğru sözün insan üzerindeki tesirini somut ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyabilmek için hikâyenin bu gücünden yararlanmaktadır. Alegorik tarzda yazılan hikâyenin kahramanları Akl, Nefs, Rûh, Aşk ve Fıkr’dır. Akl, Beden Ülkesi’nin ve Ten Memleketi’nin padişahını, Nefs veziri, Rûh, Aşk ve Fıkr ise padişahın nedimlerini temsil etmektedir.

Hikâyeye göre Beden Ülkesi’nin ve Ten Memleketi’nin Akl ismiyle şöhret bulmuş basiretli ve adaletli bir padişahu vardır. Bu ülkede Padişah’ın tatlı konuşma yeteneği ve güzel ahlâkıyla şöhret bulmuş Rûh isimli bir nedimi ve onun Aşk isimli şefkatli bir dostu vardır. Bir gün Akl isimli Padişah, nedimi olan Aşk’ı küçük bir kusuru sebebiyle huzurundan kovar ve zindana attırır. Hikâye nedimlerden Rûh’un, yakın dostu Aşk’ı zindandan kurtarıp eski görevine dönmesi için yaptığı müzâkereleri ve verdiği mücadeleyi anlatmaktadır. Hikâyede kahramanlar, bilgi ve birikimlerini birbirlerini ikna için kullanmaktadırlar. Hikâyenin başat karakteri Rûh’tur. Hikâyede bir taraftan Rûh’un şahsında iyi bir dostun ve nedimin nasıl olması gerektiği anlatılırken diğer taraftan da kendini iyi yetiştirmiş tatlı ve doğru sözlü bir hatibin iyi hazırlanmış, doğru zaman ve isabetli stratejilerle yapacağı güzel bir konuşmayla neler başarabileceği anlatılmaktadır. Nitekim Rûh, hikâyede hasetçi ve gammaz kişiliği ile güçlü bir isim olan Vezir Nefs Paşa’yla edebî seviyesi yüksek münazaralar yapmakta; neticede tatlı ve tesirli sözleriyle Nefs Paşa’yı ve Padişah’ı ikna ederek yakın dostu Aşk’ı kurtarmaktadır.

Hikâye, “Tatlı ve doğru sözün yumuşatamayacağı kalp, söndüremeyeceği öfke ateşi yoktur.” tezi üzerine inşa edilmiştir. Eserini 88 yaşında yazan Abdurrahman Kâmil Efendi, hikâye kahramanlarının şahsında bu tezi ispat için bütün birikimini kullanmakta; onları ayetler, hadisler, Arapça, Farsça, Türkçe şüirler ve özlü sözlerle konuşturmuştur.

Hikâyeye göre sözü yumuşak, dili tatlı olanı ve doğru konuşanı herkes sever. Ateş nasıl suyla sönerse öfke ateşi de ancak söz suyuyla söner. Anlatılan hikâyede Rûh’un tatlı ve tesirli sözleriyle Padişah’ın asla sönmeyecek öfke ateşi sakinleşmiş; inatçı ve hasetçi Nefs Paşa’nın düşmanlık ve hileleri Fıkr’in nasihatleriyle baskılanıp kırılmıştır. Rûh ve Fıkr’in güzel sözleriyle Aşk, elemli bir azaptan kurtulmuş; Aşk ile Vezir arasındaki yakıcı düşmanlık ateşi sönmüştür.

Kaynakça

- AÇIL, Berat (2014). "Bir Tür mü Tarz mı? Klasik Türk Edebiyatında Alegori". *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 19/37 (2014/2), 145-167.
- AKKUŞ, Metin (1993). *Nef'î Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKTAŞ, Şerif (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- BENLİ, Şeyma (2021). *Klasik Türk Edebiyatında Münazara, Sümerlerden Osmanlılara Bitmeyen Tartışmaların Hikâyesi*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- BİLGE, Kilisli Rıfat (1980). (*Şeyh Sâdî-i Şîrazî*) *Bostan ve Gülistan*. İstanbul: Zafer Matbaası.
- BİLKAN, Ali Fuat (2011). *Nabi Divanı*. 2 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları.
- DEMİREL, H. Gamze (2005). *18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emin Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Tahlil)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- ERDEM, Melike (1994). *Bursalı Tâlib ve Divanı, Tenkidli Metin ve İnceleme*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- ERDEMİR, Avni (2024). "Amasyalı Abdurrahman Kâmil Yetkin'in Nakd-i Hâtır Adlı Eseri". *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi*, 21 (Ekim 2024), 42-68.
- ERDOĞAN, Mehtap (2014). "Sâmî, Mustafa Sâmî Bey". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sami-mustafa-sami-bey-mdbir> [ET: 19. 08. 2023].
- ERDOĞAN, Mustafa (2017). *Bursalı Rahmî ve Dîvânı*. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55910,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0> [ET: 25. 08. 2023].
- KARAKAŞ, Mahmut (1996). *Şanlıurfa Mezar Taşları*. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları.
- KAYA, Bilge (1991). *17. yy. Divan Şairi Mantiki Ahmet Efendi ve Divançesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- KEKLİK Murat (2014). *Üsküplü İshak Çelebi, Divan (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*. Kırgızistan: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- KIRKIL, Harun (2024). "Bir Anlatım Aracı Olarak Hikâye ve 16. Yüzyıl Ahlak Mesnevilerinde Yer Alan Hikâyelerin Anlatılış Amaçları". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 32 (2024), 628-655.
- KÖKSAL, M. Fatih (2020). "Münazara (Türk Edebiyatı)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/579-580. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- KUTLAR OĞUZ, Fatma Sabiha (2017). *Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî, Dîvânı*. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0> [ET: 25. 08.2023]. G74/1.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- ŞENER, Hasan (1999). *Hayrî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Divan'ının Tenkitli Metni*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- YAVUZ, Mustafa (2016). *Mehmed Memduh Faik Bey (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*. Erzincan: Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- YETKİN, Abdurrahman Kâmil. *Risâle-i Mev'iza*. Ankara: Milli Kütüphane, 7956, 1a-58b.
- YETKİN, Abdurrahman Kâmil. *Nakd-i Hâtır*. Amasya: Bayezid Yazma Eserler Kütüphanesi, 1708/1, 1-84.
- YETKİN, Abdurrahman Kâmil. *Nakd-i Hâtır*. Amasya: Bayezid Yazma Eserler Kütüphanesi, 1708/3, 1-143.